

HAYATIN HEDEFİ

Murtaza **MUTAHHARİ**

Orijinal Adı: Hedefi Zindegi

Yazan: Şehit Murtaza **MUTAHHARİ**

Yayına Hazırlayan: Bahri **AKYOL**

İslam-i Kültür ve İlişkiler

Merkezi Tercüme Gurubu

1. Baskı 1997

İÇİNDEKİLER

Yayıncının Önsözü	4
BİRİNCİ KONUŞMA	6
YARATILIŞIN HEDEFİ.....	6
İKİNCİ KONUŞMA.....	23
BİREYSEL VE TOPLUMSAL AHLAKIN	
KÖKENİ.....	23
ÜÇÜNCÜ KONUŞMA:	44
EKOL VE DÜNYA GÖRÜŞÜ.....	44
DÖRDÜNCÜ KONUŞMA:	56
İMAN VE İNSANIN KEMALİ.....	56
BEŞİNCİ KONUŞMA:	72
İSLÂM'IN ASIL İDEALİ.....	72

Yayıncının Önsözü

Değerli Okuyucular!

Hiç zıphesiz kitap; insan düşüncesinin aktarılmasında ve medeniyetin her yönüyle gelişmesinde seçkin bir role sahiptir.

Diğer yandan taşıdığı özellikler, ortaya koyduğu ürünler ve hayata olan kapsamlı ve gerçekçi bakışıyla İslami düşünce, insan düşüncesinin doruk noktasında yer almaktadır.

Bu gerçekçi idrak ettiğimiz için bizler bu sahadaki hizmetlere çeşitli yayınlarımızla katkıda bulunmaya çalışacağız.

Yüce Allah'tan bizleri asrımızdaki büyük İslami uyanışa hizmet etmeye muvaffak kılmanızı ümit ediyoruz.

*İslami Kültür ve İlişkiler Merkezi
Tercüme ve Yayın Müdürlüğü*

BİRİNCİ KONUŞMA

YARATILIŞIN HEDEFİ

Hakkında araştırma yapılması gereken temel meselelerden birisi de «hayatın hedefi» meselesidir. Hayatın hedefi nedir? Sorusu, insanlığın gündeminde daima bir sorun olarak vardır. İnsan ne için yaşamaktadır? Gerçekte insanın hayat beklentisi ve hedefi ne olmalıdır? Ve eğer meseleye İslâmî açıdan bakar ve söz konusu edersek; (ki bu açı konuşmamızın esasını oluşturacaktır.) Nebilerin gönderilişinin gayesi ve temel hedefi nedir?

Nebilerin gönderilmesinde amaç, kendileri için gönderildikleri bireylerin hayata yönelik hedeflerinden ayrı değildir. Çünkü nebilere, insanı hedeflerine doğru yönlendirmek üzere gönderilmişlerdir.

Yaratılışın hedefi nedir? Eşyanın yaratılışı, özellikle de insan yaratılışının ne tür bir hedefi vardır? Bir başka deyişle «yaratıcının yaratmaktan amacı nedir?» Yani, yaratıcıyı yaratma eylemine hangi sebep ve faktörler yöneltmiştir?

Ancak yaratılış böyle bir anlamlandırmayla hedef sahibi olmaz. Yaratıcının hedefi vardır diyemeyiz; çünkü hedef,

HAYATIN HEDEFİ

özneye eylemi yaptıran hareket ettirici güç veya faktör anlamına gelen sebep» demektir. Sebep özneye yaptırım gücü kazandırır. Sebepsiz, özne iş yapamaz. Biz yaratıcı (Allah) için bu anlamda hedef düşünemeyiz. Yani özne için amaca ulaşma aracı olan «hedef»i Allah için düşünemeyiz. Çünkü öznenin neden olarak seçip kullandığı hedef aynı zamanda öznenin eylemle ulaşmak istediği bir sonuçtur. Bu ise öznenin eksiklik ve yetersizliğinin bir gereğidir. Bu yüzden yaratılmış özneler için bu tür hedefler düşünmek doğru iken, Allah hakkında aynı hedefleri düşünmek yanlıştır.

O halde yaratılışın hedefi söz konusu edildiği zaman akla gelmesi gereken öznenin hedef ve amacı değil, fiilin hedef ve amacı olmalıdır. Fiilin amacı içinse şunlar söylenebilir: «Göz önüne aldığımız, her iş ve eylem giderek kemale ulaşan bir hedefe yöneliktir » Fiil bu kemal için yaratılmıştır. Bir diğer deyişle iş ve eylemin özü tekamüle yöneliktir Yaratılmışın namusunu bu şekilde değerlendirirsek her fiilin başlangıcından itibaren kemale yönelik bir devinim içinde olduğunu göreceğiz. Bu biçimiyle «yaratılış»ın bir amacı vardır.

Böylece «insan yaratılışının amacı nedir»? Sorusu, “insanın mahiyeti nedir”? Sorusuna dönüşmektedir. İnsanda ne tür yetenekler gizlidir? İnsan nasıl bir kemale ulaşma imkânına sahiptir? Burada insanın ulaşma imkanına sahip olduğu bütün kemal biçimlerini söz konusu etmeliyiz. Çünkü insan bu kemaller için yaratılmıştır. Hikmet kavramı da bu manadadır. Bu nedenle hedefe dönük eylemlerin tanımını yaparken onlar için amaç veya hikmet tabirlerini kullanmak arasında bir fark yoktur.

Şunu da peşinen söylemek gerekir ki; insanın yaratılışının hedef ve amacı meselesini bağımsız olarak söz konusu etmeye gerek yoktur. Çünkü konu zorunlu olarak İnsan ne tür bir varlıktır? Ve insanda ne tür yetenekler gizlidir? Sorularını odak alacaktır. Daha açık konuşmak gerekirse, konuyu akli ve felsefi açıdan değil, İslâmî açıdan ele alacağız. İslâm'ın insan hakkındaki görüşü nedir? ve İslâm'a göre insanda ne tür «kemallere ulaşma yeteneği» vardır?...

Nebilerin gönderilmesi doğal olarak insanların kemale ulaşmalarını sağlamak içindir. Herkesin görüş birliği ettiği bir nokta: «Nebiler, insanların elinden tutmak, onlara yardım etmek için gönderilmiştir». Gerçekten de insanın hayatta bireysel güç ve becerisiyle, hatta bireyler arası yardımlaşmayla bile gideremediği eksiklikler, dolduramadığı boşluklar vardır. İnsan ancak vahyin yardımıyla kemal zincirinin halkalarını tek tek geçebilir. Nebilerin gönderilişinin hedefi hem insanı kemale erdirmek hem de: onu yaratılışının hedefine ulaştırmak amacına yönelik olduğundan, (işte bu yüzden) konuyu İslâmî açıdan ele almak gerekir. Öte yandan «insanın hayatının hedefi bireysel açıdan ne olmalıdır»? Konusunun genel bir şekilde üzerinde durmamıza gerek yoktur. Üzerinde durmamız gereken şudur: Biz ne olabiliriz? Bizde pratiğe aktarabileceğimiz ve «hayatımızın hedefi budur» diyebileceğimiz ne tür yetenekler vardır? Ancak konu bu noktada, insanın hedefi hakkında Kuran'ın somut ve ayrıntılı bir yaklaşımı var mıdır? sorusuna bağlıdır. Acaba Kuran'ın «insan niçin yaratılmıştır?» meselesine yaklaşımı nedir? Acaba Kur'an peygamberlerin gönderilişini söz konusu ederken niçinini de belirtmiş midir? Acaba insanların ne için yaşadığını da bildirmiş midir?

HAYATIN HEDEFİ

Biz çokluk, doğru bir yaklaşım olarak insan mutluluk için yaratılmıştır deriz. İnsanın yaratılışından Allah'ın bir çıkar ve maksadı yoktur. Allah insanı mutluluğa ulaştın diye yaratmıştır. Kendi yolunu özgürce seçebilme konusunda olan, sadece insandır. İnsanın hidayeti, sorumluluklu ve uygulamalı bir hidayettir; sebep-sonuç ilişkisine bağlı mecbur ve yaratılıştan ileri gelen bir hidâyet değildir.

«Biz ona (insana) yolu gösterdik. (Artık o) ya şükredici olur ya da nankör.»¹

Gelelim insan mutluluğunun bağlı olduğu unsurlara... Kuran'ın insan mutluluğuna bağladığı unsurlar hakkında genel olarak şöyle denilebilir : İnsanın yaratılışının hedefi ve onun mutluluğunun kaynağı olarak Nebilerin gönderilmesi «ilim» ve « irade » adlı iki çerçevede ele alınır ve bu iki çerçevede anlaşılır. Allah insanı bilgi ve bilinç için yaratmıştır. İnsanın kemali de her şeyi daha çok bilip algılamasıdır. Bunları (Allah) insanda, dilediğini yapabilme gücünü kazansın diye yaratmıştır. İnsan irade ile güç ve kudret kazanır. Konuyu bir örnekle açalım: Buğday tanesinin yaratılış hedefi veya onda bulunan yetenek, bir buğday başağı oluşturmaktır. Bir koyunun mutluluğu, yemi doyarsıya yiyip semizleşmektedir. Ama insanın yeteneğinde var olan, bunların üstündedir. İnsan «bilmeli» ve «yapabilmeli» dir. İnsanı, bilmek ve yapmak insani hedef ve amaçlara götürür.

Evet, insan hayatının hedefi mutluluktur. Bu mutluluk insanın dünyada yaşadığı sürece daha iyi ve daha güzel bir

---

¹ - İnsan/3

biçimde yaşayarak tabiattan fazla pay çıkarması ve dünyada daha az eziyet çekmesi anlamınadır. Mutluluk bundan başkası değildir. Yaratılışımızın amacı bu dünyada kendimizden ve kendimiz dışındaki nesnelere «maksimum lezzet ve minimum eziyet» şeklinde faydalanmamızdır.

Peygamberlerin de hedefi bununla alakalıdır. Onlar, insanı mutluluğa ulaştırmak, maksimum lezzet ve minimum eziyete ulaşmalarını sağlamak için gönderilmişlerdir. Eğer peygamberler Ahiret meselesini gündeme getirmişlerse, yine bunun içindir. İnsan mutluluğu için belirlenen yol, doğal olarak izleyicilerine mükafat va'd ederken karşıtlarına da ceza tespit eder. Ahiret, her ödül-ceza anlayışı gibi bireyin dünyadaki konumuna uygun bir ödül-ceza anlayışıdır. Aksi halde peygamberlerin dünyaya getirdiği yasalar, geçerliliği olmayan abes yasalar olurdu. Çünkü peygamberler amele göre bizzat ödül-ceza verme gücüne sahip değildirler. Salih amel işleyenlere ödül, küfredenlere ceza verilmek üzere Ahiret zorunlu olarak yaratılmıştır.

Bu konuda Kur'an ayetleri bu biçimde açık değildir. Öyleyse konuyu bizim açmamız lazım. Kur'an, bir yerinde şöyle der:

«Ben Cinleri ve İnsanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.»²

Görüldüğü gibi Kur'an, insanların ve cin diye adlandırıldığı diğer yaratıkların yaratılış amacı olarak ibadeti belirtir. Öyleyse bu mefhumun (ibadet için yaratılmış olmak) kavranması bu konuyu anlamak için zihnimize güç verecektir.

---

² - Zariyat/56

HAYATIN HEDEFİ

Allah'a hiç bir faydası dokunmadığı halde Allah, beşeri ibadet etmek için yaratmıştır. Öyleyse ibadetin beşere faydası olmalıdır. Her ne olursa olsun Kur'an, meramını açıkça ifade etmiş ve ibadeti yaratılışın hedef ve amacı olarak tayin etmiştir.

Ahireti gereksiz gören kimi anlayışların zıddına bazı Kur'an ayetlerinde şu anlayış vurgulanır: Eğer kıyamet olmazsa yaratılış abestir... Bu mantık Kur'an'da çokça tekrarlanır:

“Bizim sizi abes olarak (boşu boşuna) yarattığımızı ve bize döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?”³

Siz sanıyor musunuz ki, sizi abes olarak yarattık? Abes, gerçekte amacı olmayan şeydir ve hikmetin karşıtı olarak kullanılır. Yani siz sanıyor musunuz ki, yaratılışınız hikmetsizdir. Hikmetli bir amacı olmadığı zaman yaratılış abes ve anlamsızdır. Bir diğer açıklaması da şudur: Siz bize döndürülmeyeceğinizi mi sanıyorsunuz? Yani eğer Allah'a dönüş olmazsa yaratılış abestir. (Ayrıca) Kur'an'ın bir çok yerinde kıyamet meselesi, yaratılışın hak olduğu; boşu boşuna olmadığı, hele bir oyun hiç olmadığı gerçeğiyle bağlantılı olarak zikredilir.

Kur'an (tabiri caizse) istidlal yapmaktadır... Usulcülerin istidlaline benzer bir istidlal... Bu evrenin bir Allah'ı vardır; Allah abes yapmaz, onun işi haktır, batıl ve oyun değildir; öyleyse yaratmasının da bir hikmeti vardır; yaratıcıya dönüş vardır; kıyamet yaratıcıya dönüştür ve evrenin yaratılış

---

³ - Mü'minun/155

hedefine yöneliştir. İşte Kur'an'ın istidlali bu minval üzeredir.

Bu arada Kuran'ın, insan daha çok bilmek, daha çok yapabilmek için yaratılmıştır şeklindeki mantığını asla göz ardı etmemeliyiz. İnsan bilip güç yetirdiği zaman hedefine ulaşır. Öte yandan insan, Allah'a ibadet için yaratılmıştır. Allah'a kulluk bizatihi hedefdir. İnsan ne kadar da bilse yapabilse, Allah'a tapmanın başlangıcı olan Allah'ı tanıma ve O'na ibadet etme meselesi gündemde olmadan yaratılışın hedefine doğru adım atamaz. Kuran'a göre insan, bizzat mutlu değildir. Peygamberler insanı mutluluğuna ulaştırmak için gelmiştir. Peygamberlerin insanı ulaştıracağı mutluluğun aracı Allah' a kulluktur.

Dolayısıyla bu anlamıyla İslâm mantığında hayatın temel hedefi kulluktan başka bir şey olamaz. Kuran'ın yetiştirip ona hedef ve ideal vermeyi arzuladığı insan budur işte... İslâmın insana verdiği hedef ve ideal, yalnızca Allah'tır. İslâm'ın diğer tüm verdikleri sadece «başlangıç» yaptırıcı unsurlar kabilindedir.

Kuran'da kâmil insanı nitelendiren veya kâmil insanların dilinden sözler nakleden ayetlerde konu daha da belirginleşiyor. Kur'an İbrahim (a.s)'in dilinden (naklen) şöyle der:

«Yüzümü Hanif (muvahhid) olarak göğü ve yeri yaratana çevirdim ve ben müşriklerden değilim»⁴

---

⁴ - En'am/79

HAYATIN HEDEFİ

«De ki; benim namazım, ibadetlerim, hayatım ve ölümüm alemlerin Rabbi olan Allah içindir.»⁵

Kuran'ın söz konusu ettiği bu tevhid, evrenin başlangıcının birliğine, yaratıcının birliğine inanmak gibi salt düşünce düzleminde kalan bir tevhid değildir. Belki bizzat insanın merhalelerinde var olan bir gerçekliktir... İnsan inanç olarak evrenin yaratıcısının birliğine iman edecek, hedef açısından da imana layık olan tarzda ulaşılması gereken hedefin sadece Allah olduğuna iman edecek ve bu hedefe ulaşmak için çabalayacak. Tabii ki bu ana hedeften başka hedefler doğacak, hedefler artacak ama bu tali hedefler asla bağımsız temel hedefler olmayacaktır. Öyleyse ister peygamberlerin gönderiliş hedefi olsun, ister tek başına bireyin hayatının hedefi olsun, tüm bu hedefler İslâma göre «Allah» mihverî etrafında dönmektedir.

Şimdi Kuran'ın yaratılışın hedefi olarak ibadeti kabulendiği konusunu biraz daha araştıralım: Kamil insan bağlamında hayatın hedefinin ne olduğu konusunda Kur'an şöyle diyordu:

«Benim namazım, ibadetlerim, yaşamım ve ölümüm alemlerin Rabbi olan Allah içindir.»⁶

Bu ayetle ihlas kavramı gündeme geliyor. İhlaslı kul ve kurtulmuş kul. Bu kulun varlığına egemen olan sadece Allah düşüncesidir.

---

⁵ - En'am/162

⁶ - En'am/162

Peygamberlerin niçin gönderildikleri bağlamında ise Kur'an farklı tabirler kullanıyor:

“Ey peygamber muhakkak biz seni şahit, bir müjdeci ve bir korkutucu uyarıcı olarak gönderdik. Ve (Allah’ın) izniyle Allah'a çağırın ve nur saçan bir çağırıcı olarak (gönderdik)”⁷

Ümmetin amellerini düzenleyici ve peygamber olarak seni gönderdik. Mübeşşir; muştulayıcı, peygamberlerin insanları iyi işlere çağırmalarının bir vasfı iken, nezir; kötü işlerden korkutarak insanları Allah'a davet etmek üzere gönderdik. » Bu davet bizzat amaçtır.

Başka bir yerde ise, peygamberler hakkında şöyle denilmektedir:

«İman edip salih ameller işleyenleri, karanlıklardan nura çıkarması için Allah'ın apaçık ayetlerini size okuyan bir de peygamber gönderdik...»⁸

Bu tabir genel bir tabirdir ve tüm insanları kapsamaktadır. Kuran'ın kimi ayetlerinde insanların Allah'ı tanımak üzere davet edildikleri gerçeği daha bir açıkça ortaya konulmaktadır. Buna göre peygamberler, yaratan ile yaratılanlar arasında kavuşma noktası ve aralarındaki bağıdır.

Bir başka ayette peygamberlerin gönderilişinin misyonu «sosyal adalet» olarak ortaya konuluyor :

---

⁷ - Ahzab/45-46

⁸ - Talak/11

HAYATIN HEDEFİ

«Andolsun, biz elçilerimizi açık delillerle gönderdik ve onlarla beraber Kitab'ı ve Mizân'ı indirdik ki, insanlar adaletle kaim dursunlar. (Bir de) kendisinde çetin bir sertlik ve insanlar için çeşitli faydalar bulunan demiri indirdik...»⁹

Bu ayete göre, Allah peygamberlerini apaçık delillerle, Kitap ve Mizanla, insanlar adaletle ayakta durabilsin diye göndermiştir. (Mizân'dan kasıt kanun ya da başka bir şey olabilir.) Adalet insanlar arasında yayılıp uygulansın, yer etsin diye. Evet, Kur'an bu gönderilişin insanlar arasında adaleti gerçekleştirmek için olduğunu söylüyor. Bu durumda (temel hederi tespit etmeye çalışırken geldiğimiz bu aşamada) tekrar felsefe gündeme geliyor ve karşımıza bir kaç mantık çıkıyor:

Birincisi, insanlar arasında adaleti gerçekleştirmek temel hedeftir. Ancak adalet insanlar arasında durup dururken gerçekleşmez. İnsanlar arasında adil yasaların yürürlükte olması gerekir. İnsanlar bu adil yasaları iki açıdan tanıyamadığı için bu yasaları insanlara Allah'ın tanıtması gerekir; birincisi, insan tek başına gerçeği teşhis edip hastâlıklardan sağlığa kavuşma gücüne sahip değildir; ikincisi, uygulayıcısının kefilisi yoktur. Çünkü insan doğası kendini başkalarının önünde ayakta tutmaya eğilimli ve elverişlidir. Durum böyle olunca da çıkarı olduğu sürece yasaı uygulayacak, zararına olduğu sürece uygulamayacaktır. Öyleyse, yasa, insanların tevazu göstermesi gereken bir yasa olmalıdır.

---

⁹ - Hadid/25

Böyle bir yasa da ancak Allah tarafından konulan, insanların vicdanlarının derinliklerinden kaynaklanan bir korkuyla tabi olacakları yasa olabilir. Bu işin başka bir yolu yoktur.

Adaletin gerçekleşmesi için adil yasaların var olması gerekir. Bu yasaların uygulanabilmesinin kefil olarak ödül-ceza müeyyidesine inanmak sözkonusu olmalıdır. İnsanların bu 'ödül-ceza' müeyyidesine inanması için de Allah'ı tanımaları gerekir. Allah'ı tanımak bir kaç açıdan adaletin gerçekleşmesi için ön koşul olmaktadır.

Bu hesaba göre biz, Kuran'ın bu ayeti ile şu sonuca varırız: Peygamberlerin gönderilişinin temel hedefi, insanlar arasında adaleti gerçekleştirmektir. Allah'a davet ikincil bir hedefdir. Bu bile, kanun uygulayıcılarının yasayı tanımaları, onu hesaba katmaları içindir. Yoksa, eğer bu amaç olmazsa, Allah'a davet ve Allah'ı tanıma meselesinin asaleti yok olur.

Bunun yanında biz vakıa olarak iki mantığa daha sahibiz. Birincisi yukarıda değindiğimiz mantık idi. Bu mantık, Ebu Ali Sina ve benzerlerinin mantığıdır ve günümüzde taraftarları yoktur. Bu mantığı söz konusu etmemiz de bu mantığın yüzde yüz teyidi amacını taşımamaktadır.

İkinci mantık birinci mantığa yüz seksen derece terstir. Allah'ı tanımak asıl hedefdir. Allah'a ibadet etmek ve ona yaklaşmak asıl hedef iken, adalet ikincil bir hedefdir. İnsan görkemli ve faziletli bir manaya ulaşabilmek için dünyada yaşamak zorundadır. İnsanın yaşamı da toplumsal olmaktan başka bir yöntem kabul etmez. Toplum yaşamı ise adaletten başka bir yöntemle istikrarlı olamaz. Öyleyse tüm yasalar

HAYATIN HEDEFİ

ve adalet, insanın bu dünyada rahat bir biçimde Allah'a ibadet etmesini sağlayan birer öncüdürler. Eğer böyle bir durum gerçekleştirmek söz konusu olmazsa adalet bir değer ifade etmez. İşte bu gün dünyada söz konusu ettiğimiz adalet, elbette ki peygamberlerin hedeflerindedir, ancak birincil değil, ikincil olan hedeflerindedir.

Üçüncü mantıksal bakış açısı da şudur: Peygamberlerin gönderilişini hayat ve yaratılış için sürekli ve tek hedef bilmenin, diğerlerinin ise öncül hedefler kabul edilmesinin ne zorunluluğu vardır? Peygamberlerin iki hedefi var dememiz de mümkündür. Biri diğerinin öncüsü olmayan iki bağımsız hedefleri gerçekleştirmek için gönderilmiştir peygamberler. Hedeflerinden biri Allah ile kul arasında kulun tapınmasını sağlayan bir bağ oluşturmaktır. Diğeri de insanlar arasında adaleti gerçekleştirmektir. Hiçbirinin diğerine önceliği yoktur. Her ikisi de asıl hedeftir.

Kur'an da her iki hedefin de açıkça belirtildiğini gördüğümüze göre, her ikisinin de asıl hedef olmasına ne engel olmaktadır? Asla birbirini öncelemeleri söz konusu değildir. Bu kanunun benzerleri diğer sorunlar düzleminde Kur'an'da belirtilmiştir.

Örneğin; Kur'an nefsin tezkiyesini (arındırılmasını) ele alır. Kur'an nefsin tezkiyesine, verimli kılınmasına yönelik ifadeler kullanır ve şöyle buyurur:

«Onu (nefsini) arındırıp-temizleyen gerçekten felah bulmuştur. Ve onu (nefsi), (isyanla, günahla, bozulmalarla) örtüp-saran da yıkıma uğramıştır.»¹⁰

---

¹⁰ - Şems/10

Kur'an insan kurtuluşunu, nefsinin arındırılmasında görmektedir. Acaba nefsi arındırma orijinal İslâm'a göre hedef midir? Acaba yaşam, yaratılış ve peygamberlerin gönderilişi açısından, nefsi arındırma hedef midir? Yoksa öncül müdür? Eğer öncül ise öncüllük nedir? Acaba öncüllük Allah'ı bilmek Allah'a ve O'na ibadete ulaşmak için midir? Yoksa toplumsal adaletin gerçekleşmesine mi yarar? Yoksa peygamberler sosyal adaleti gerçekleştirmek için geldiklerinden; çaresiz insanda toplumsal yaşama ağır gelmeyen kimi nitelikleri erdem, uygun düşmeyenleri de adilik olarak nitelendirmek için mi gelmişlerdir? «İnsanın kendisini toplumsal ahlaka karşıt olan kıskançlık, kibir, gurur, egoistlik ve başıboşluk gibi, kimi niteliklerden arındırması gerekir. Toplumsal ahlak ve sosyal adalete yardım eden emanet, doğruluk, sevgi, alçak gönüllülük ve ihsan gibi kimi niteliklere sahip olması gerekir», demek için gelmişlerdir veya denildiği gibi nefsi arındırmanın kendisi bağımsız bir hedeftir.

Hangisi kabul edilebilir?

Görüşümüze göre Kur'an şirki hiçbir anlamıyla kabul etmez. Kur'an kelimenin tam anlamıyla tevhidî bir kitaptır. Allah'a benzer kabul etmemek anlamına tevhididir. Zatına özgü bir tevhiddir.

«O'nun misli gibi (O'na benzeyen) bir şey yoktur.»Şura/11

Tevhidî bir kitaptır. Sıfat ve isimler olarak sonsuz kemali Allah'a özgü kılar:

HAYATIN HEDEFİ

«Allah, ondan başka ilah yoktur. En güzel isimler O'nundur.»¹¹

En yüce örnekler -meseller Allah'a aittir:

«Ahirete inanmayanların kötü örnekleri vardır. En yüce örnekler ise Allah'a aittir.»¹²

Allah'ın zatında çokluğu kabul etmeyen bir tevhid kitabıdır. Allah'ın karşısında bir fail (yapan eden özne) kabul etmeyen bir tevhid kitabıdır. Kabul edilen her fail ise Allah'ın sayesinde kabul edilir ki;

«Hiçbir değişme ve kuvvet yoktur. Ancak Allah'ın (yardımıyla) vardır. » sözü bu anlamadır.

Evren için Allah'tan başka nihaî, bağımsız ve temel hedef kabullenmeyen bir tevhid kitabıdır. Bu cümleden olarak ister harekette, ister evrimde, ister sorumluluk ve ister uygulamada olsun insan için sadece Allah'ı hedef bilir.

İslâm'ın önerdiği insan ile beşer felsefe ve ekollerinin önerdiği insan arasında yerden göğe kadar fark vardır. İslâm ile diğerlerinin söylediklerinin çoğu bir olsa da aynı bakış ve görüşle değildir. Çünkü İslâm olaylara sürekli ilâhî tevhid perspektifinde bakar.

Örneğin; Beşer felsefesi bugün evrenimizde değişmez ve statik yasaların egemenliğini kabul etme noktasına gelmiştir. Kur'an da bu konuyu ifade etmektedir. Ama bu, benimle değil belki ilahi bakışla:

---

¹¹ - Taha/8

¹² - Nahl/60

«Sen, Allah'ın sünnetinde kesinlikle bir değişiklik bulamazsın ve sen, Allah'ın sünnetinde kesinlikle bir dönüşüm (tahvil, tebdil) de bulamazsın.»¹³

Kur'an da adalet ilkesini kabul eder ve ona olağanüstü önem verir, özen gösterir ve değerli görür. Ancak bu, adaletin nihaî hedef olduğu anlamına değildir. Veya insanın bu dünyada algıladığımız türden bir güzellikle yaşamasına bir öncül anlamında da değildir.

Belki Dünyanın mutlu yaşamını, İslâmın kabul ettiği sınırdaki güzel yaşamı; tevhidin gölgesinde ameli bir tevhid olarak bilir. Yani insanın salt Allah için oluşunu sağlamağa bir öncül olarak...

Kuran'ın insanı, mutluluğunu Allah'dan başka bir şeyde bulamayan bir varlıktır. İnsan mutluluk konusunda duyduğu boşluğu, açlığı, Allah'ın razı olduğu ölçülerle Allah'a ulaşmak amacıyla doldurup-doyurmak için yaratılmıştır. Ve insan yaratıcının dilediğinden başka bir varlık olamaz:

«Bunlar, iman edenler ve kalpleri Allah'ın zikriyle huzura kavuşanlardır. Biliniz ki: Kalpler Allah'ın zikriyle huzur bulur.»¹⁴

Bu çok ilginç, dikkat çekici ve muciz bir ifadedir. İman edip gönülleri Allah'ın zikriyle huzur bulanlar. Burada bir iş tespit ediliyor: İman edenin kalbi Allah'ı anmakla huzur bulurken, diğerlerinin gönülleri de başka şeylerle huzur bulur. Ancak bu önlenmektedir. Uyarı anlamı içeren «Elâ»

---

¹³ - Fatır/43

¹⁴ - Rad/28

HAYATIN HEDEFİ

sözcüğü gelmekte ayetin metninde. Bilgi ve uyanıklık vererek önemli bir 'haberî ilan' geliyor. Gramercilerin deyişiyle:

«Kural olarak sonra gelmesi gereken bir kelime eğer önce gelirse, bu anlamı hasretmek olur.»

Arap dil-bilim kurallarına göre; car (esreleme edatı), mecrur (esrelenen) ve fiilin bitişenleri fiilden sonra gelmelidir. Ayetin lafzında öyle geldiğine göre anlamı şudur: **Salt Allah'ı zikretmek ve O'ndan başkasını unutmaktır gönüllere huzur veren!**

Izdırap çeken, arayış içinde olan insan gönlüne, mutluluk ve huzuru salt Allah'a iman temin eder. Diğer her şey öncül bir iştir. Yani beşerin konaklarından bir konaktır. Nihâî konağın kendisi değil! ibadet de böyledir.

«Beni zikretmek için namaz kıl.»¹⁵

Burada hedef zikretmektir.

«Muhakkak namaz; çirkince utanmazlıklardan ve kötülüklerden sakındırır.»¹⁶

Namazın özelliği açıklanıyor ve hedefi söyleniyor:

«...Allah'ı zikretmekse muhakkak en büyüktür...»¹⁷

İslâm, insanı; ibadet ve Allah'a yakınlaşan, onu tanıyıp zikreden olarak bilir. Ve bu güç, insanda bu kerte kadar vardır. Fakat tüm nesnelere yönelik bilgi ve gücün kendisi

---

¹⁵ - Taha/14

¹⁶ - Ankebut/45

¹⁷ - Ankebut/45

YARATILIŞIN HEDEFİ

de bir öncüdür, asıl değil! Nefsi arındırma da biri için hedef, diğeri için araç olan ikinci bir hedeftir.

İKİNCİ KONUŞMA

BİREYSEL VE TOPLUMSAL AHLAKIN KÖKENİ

İnsan ister bireysel ister toplumsal olsun, insanlık yaşamında maddi olmayan hedefler halkasına muhtaçtır. Biz asıl olarak bireyin bireysel yaşamında gözettiği fizik ötesi ve manevi değerleri içeren hedeflerini söz konusu edecek değiliz. Ancak bu tür bireysel hedefler, toplumsal olarak konuyu ele aldığımızda açıklanabilirse de bu bizim asıl hedefimiz olduğundan kaynaklanmayacaktır. Öte yandan her sosyal ekolün bireyler için ortak hedeflere ihtiyaç duyacağı da vurgulanması gereken bir gerçektir. Çünkü; eğer ortak hedeflere sahip olmazsa; sosyal yaşam, gerçek ve olgucu kavramıyla yeni kurumlu bir yaşam anlamıyla gerçekleşmesi olanaksızdır. Çünkü toplumsal yaşam işbirliği anlamındadır ve işbirliği de ancak ortak hedefler platformunda mümkündür. Ortak hedefler kavramı maddî ve manevî hedefler kavramından daha geneldir. Örneğin, 'tüm bireylerin ortak hedefi maddi bir hedef olabilir. Bireylerce oluşturulan sanayi ve ticari kuruluşlar gibi... Bir grup anamalcı toplanarak bir ticaret veya sanayi kuruluşu kurabilirler. Veya bir sermaye sahibi ile bir emek sahibi veya birkaç emek sahibi birlikte bir karar alabilirler. İş ve emek birinden, finansman birinden olmak üzere, ortak bir iş başlatabilirler.

Ortak hedef geneldir. Ancak insan toplumu bir şirket biçiminde yönetilemez. Toplumsal yaşamın temelini bir büyük şirket oluşturamaz. Doğal olarak bu olmazlık bizim ka-

nımızdır. Yoksa kimilerin teorilerinin bu temel üzerine kurulu olduğunu biliyoruz. Örneğin Bay Russell'in ahlâk anlayışı bu temel üzerindedir ve O, toplumsal ahlak için bireyin çıkarımdan başka hiçbir kökün varlığını kabul etmez. Russell der ki; «Toplumsal ahlak vakıa olarak tek türde yansır ve bireyler buna uyar. Çünkü; tüm bireylerin temel amacı, daha çok kendi çıkarlarını korumak biçimindeki algılarıdır: Birbirlerinin hakkına ve varlığına riayet etmeleri de bundandır.»

Bir de örnek verir: «Ben doğam itibariyle komşumun öküzünün benim olmasına eğilimli ve arzuluyum. Ancak şunu düşünürüm: Eğer ben bu işi yapsam, komşum tepki gösterecek o da benim öküzümü alacaktır. Madem komşum da bunu yapabilecektir, öyleyse ben daha fazla kar etmek isterken zarar etmiş olacağım. Durum bu olunca maslahat şudur; ben senin hakkını saygın kabul ederim. Senin öküzün senin malındır, diye söylerim ki; benim öküzüm de benim malım olsun.»

Russell toplumsal ahlakın kökeni olarak bireysel çıkarın korunmasını kabul eder. Realitede de bireylerin karşılıklı haklarının saygınlığını; ortaklar grubunun çıkarları, birbirleriyle işbirliği esasına dayalı olduğundan, birbirlerinin haklarına saygı göstermeleri anlayışında olduğunu kabul eder. Hırsızların birbirleriyle ilişkileri de bu biçimdedir deriz. Bir grup hırsız yapacakları vurgun ve hırsızlığın ürünlerini adaletle aralarında dağıtmak üzere sözleşirlerse, birbirlerini kollarlar. Çünkü bu işin tek olarak yapılamayacağını bilirler. Bundan dolayı birbirlerine ihtiyaç duyarlar. İh-

HAYATIN HEDEFİ

tiyaç duyma nedeniyle birbirlerinin hakkına saygı gösterirler. Ancak, biz zaman zaman söylediğimiz bir sözü burada da tekrarlıyoruz. Russel, şiarıyla felsefesi birbirinden farklı olan biridir. Şiarı insan-sever iken, felsefeci insan-severliğin kökünü kazımaktadır. Çünkü o, toplumsal ahlakın kökeni olarak «çıkarcı» kabullenmektedir. Bu ahlak anlayışı bireye egemen olabilir. Birey çıkarını başkalarıyla işbirliğinde görüp, başkasının tepkisinden korkabilir. Elbette bir grup birlikte güçlenip erk sahibi olurlarsa birbirlerini hesaba katarlar. Ama birisi, tek başına güç ve erk itibarıyla kendini yüzde yüz yeterli gördüğü bir noktaya ulaşırsa, işbirlikçilerinin veya başkalarının gerçekten zayıf olduklarını ve bir şey yapamayacaklarını hissederlerse, bu ahlâkî anlayışa uygun davranmasını gerekli kılan bir nedeni olmayacağına göre, niçin uygun davranırsın? Varsayınız ki; **Brejnev** ve **Nixon** karşı karşıya kaldılar. İkisi de güçlü ve erk sahibi olduklarından çıkarları nedeniyle birbirlerini dikkate almakta ve hesaba katmaktadırlar. Ama birisinin zayıfladığı söz konusu olsa, artık dikkate almanın nedeni ortadan kalkacaktır. Bir ulus güçlü olunca hesaba katılacak, zayıf olunca niçin hesaba katılsın ki? Bu noktada Russel'in Amerika'ya, örneğin «niçin Vietnam'da savaşıyorsunuz? Bu işiniz insanlık dışı bir iştir» diye karşı çıksa, bu sözü bir değer taşımayacaktır. Çünkü «insanlık dışı» ne demek? Amerika'nın savaşmamasını gerektiren nedir?

Her halükarda bu ekolün boş ve zayıf bir ekol olduğu gerçeği ortaya çıkacaktır. Çünkü bu ekol bir yandan zor-baya zorbalık yaparsın diye izin veriyor. Sonra da güçsüz ve

zayıfa dönüp diyor ki: «Zorba sana zulmetmesin diye güçlen!» Bu söz doğrudur belki, ancak ahlâkî değildir. Çünkü bu anlayış, zorbaya «Sen güçlüsün, zayıf sana rağmen bir iş bitiremiyor! Zorbalık yapma!» diye buyuramaz. «Yapma!» demenin gerekçesi yoktur. Niçin yapmasın?! Bu ekolca, güçlünün yaptığı her iş mubahtır. Öyleyse başka bir yol izlemek gerekir. Bir ekol bu maddi ortak hedefler üzerine bina edilebilir. Fakat bozgunculukları önlemek için başka bir yol önererek; «Bireylerin birbirlerinin haklarına tecavüz etmelerinin nedenini araştırmalıyız. Sonra bu nedenleri ve gerçekleri ortadan kaldıralım. Kaldırmak için de vicdanî, dinî, manevî ve eğitimsel bir faktörü kullanmağa da ihtiyaç yoktur.» derler. Sizin, «zorbanın, zayıfın hakkına tecavüzüne karşı duracak neyiniz vardır?» diye sorduğumuzu varsaysak, derler ki: «İşin başında toplumu, içinde güçlü-zayıf ikileminin bulunmadığı biçimde oluşturalım.» Bireyler arasındaki zayıf-güçlü ayırımının kökeni nedir? «Biz toplumun tüm bireylerinin gözünde bu kökeni ortak bir düzleme sokarsak birbirlerinin hakkına ortak erk nedeniyle saygı göstereceklerdir. Bu ikilemin kökeni mülkiyettir. Çünkü tüm politik ve sosyal güçler buradan kaynaklanmaktadır.»

«Mülkiyeti ortadan kaldırırsanız ki, tüm bireyler ortak bir seviyede seyretsin, ortak bir güce sahip olsun ki, birbirlerine tecavüz etmeye yeltenmesinler. Bu durumda tüm bireylerin ortak hedefleri maddî yaşamlarıdır. Bütün toplum reel bir şirket (Ortaklık) görünümüne kavuşur. Ortaklardan hiçbirinin diğer bireylere zorbalık yapamayacağı bir ortaklık. Çünkü bu mutsuzluk ve zorbalığın gerekçesi mülkiyettir ve onu da kaldırmışız.»

HAYATIN HEDEFİ

Marksist ekol böyle bir ekoldür. Manevî araçlara yaslanma, başvurma, vicdan veya ahlaki vicdan söz konusu edilemez bu ekolde!. Bu ekole göre; zorbalığın, kötülüklerin, zulümlerin ve düşmanlıkların nedeni tek şeydir; mülkiyet! Mülkiyeti kaldırdığımızda suçlu veya suç aracını ortadan kaldırmış oluruz. Bireysel mülkiyet kalkıp yerine toplumsal (Kolektif) mülkiyet geldiğinde, yani birey yeteneğine göre çalışarak, ihtiyaçlarını toplumdan karşıladığı zaman doğal olarak toplumda barış, adalet, ahlak, güzellik ve mutluluk egemen olacak; kin, düşmanlık ve nefretin kökü kazınarak, insanlar birbirleriyle kardeşçe ve eşitçe yaşayacaklardır.

Bu ekolde manevî olgunun yeri yoktur. Toplumunu, manevî değerlerin müdahalesi olmaksızın yönetmek ister. Bu amaç, eksik ve yanlış bir amaçtır. Çünkü; mülkiyeti ortadan kaldıran toplumlarda zulüm, bozulma ve düşmanlıkların da aynı biçimde ortadan kalkmadığını pratik göstermekte ve somutlaştırmaktadır. Eğer bu ekolün sözleri doğru olsaydı ortak (kolektif) mülkiyete ulaşmış toplumlarda bozgun ve fesadın yer almasının kesinkes mümkün olmaması gerekirdi. Oysa gördüğümüz o ki; bu komünist toplumlar arada bir tasfiye ve bozulmayı önleme adına birbirlerinin canına düşmektedirler. Bunun nedeni ise, bu şeylerin kökeninde salt bireysel mülkiyetin 'imtiyazları ele geçirme arzusu' faktörü yatmamaktadır.

Birincisi: Tüm imtiyazların en önde geleni, paranın ve alıp satmanın imtiyazı değildir. Beşerde kimi imtiyazlar vardır ki, bunlar için değer biçilememektedir. Örneğin ka-

dınlar arasında, güzel olan kadının imtiyazı vardır. Yaşamda bu imtiyazın mülkiyet sorunuyla bir ilintisi de yoktur. Eğer ortak mülkiyet de egemen olsa, bu imtiyaz yine de varlığını sürdürecektir.

Bundan da önemlisi makam ve mevkilerdir. Beşerin gözünde makam ve mevkii değeri paradan çok daha üstündür. **Ford** veya **Rocefeller** Amerikan Cumhurbaşkanlığı seçimine katılmak ister. Bu kişiler, Dünyadaki insanların en zenginidir veya en zengin birkaç bireyinden biridir. Böyle olmasına rağmen gönüllerinde Cumhurbaşkanlığı tutkusu vardır. Bu arzu, olağanüstü bir arzudur. İnsanlar şöhret, iftihar, başkanlık ve makam gücü için çoğunlukla servet ve paralarını feda ederler. İster sevgi, ister korku, ister ilgi nedeniyle olsun kendisi karşısında insanların eğilmeleri imtiyazına sahip olmak, beşer için olağanüstü değerde bir imtiyazdır.

Örneğin; kim herkesin görmek istediği, istekle elini öptüğü, ona para vermenin onurunu taşımak istediği **Burucerdî**¹⁸ gibi bir insan olmak arzusunu taşımaz? Bu beşer için bir değerdir. Tüm değerler maddi midir? Veya Burucerdî'nin konumuna zıt bir konum: Kim korkudan yüz binlerce insanın karşısında diz çöküp boyun eğerek saygı gösterdiği bir Şah olmak istemez? Evet bunlar beşer için birer değerdir. Eğer değer olmasaydılar kişi böyle makamlar için

---

¹⁸ - Ayetullah Burucerdî (v. 1961) gibi müctehid müderrislere, ihtiyaç sahiplerine ulaşılmak üzere dini vergilerini vermek halk nazarında büyük bir mutluluk ve şeref payesidir. (Seçkin)

HAYATIN HEDEFİ

her şeyinden vazgeçmezdi. Bunlar küçük sorunlar da değildir.

Öte yandan başkalarının hakkına tecavüz etmenin veya imtiyazın kökeni, salt servet ve mal değildir. Ve bu şeyler kolektifleştirilmesi mümkün olmayan arzulardır.

İkincisi: İmtiyazlar başka nedenlerle ele geçirildiği zaman, yani kolektif mülkiyetin egemen olduğu toplumlarda bile bu imtiyaz sahiplerinin mal ve servetten aldıkları pay daha büyüktür. Sovyetler Birliğinde Brejnev ile örneğin bir çiftçinin servet ve malının eşit olduğunu düşünebilir misiniz? Bu çiftçi çiftçiler sınıfının temsilcisi bile olsa! Bir çiftçiye şu kentten bu kente gitmek için ömründe bir defa bile uçak ile gitmek nasip olmazken, Brejnev en iyi uçaklarla tüm gezilerini gerçekleştirir.

Hem sonra imtiyaz; salt mal ve servet sahibi olmak biçiminde gerçekleşmez ki, bunların kolektifleştirilmesiyle ortadan kaldırılabilsin ve bireyler kolektifleştirilen servetten eşit biçimde faydalanabilsin. Asla böyle değildir. İşçi, devletin işçisidir. Devletin malı bireyin değil genelin malıdır. Ama bu özel ve bireysel mülkiyetin bulunmadığı devlet mülkünden tüm bireyler eşit mi yararlanır? Yüce mevkilerden birinde bulunan bir zat -örneğin bir genel müdür gezilerinde ve diğer değişik türden işlerinde genelin bütçesinden harçarak yararlanır. Oysa bütçe geneldir.

Ayrıca bu konu önemden yoksun değil, belki çok önemlidir. Bu sosyalist toplumlarda, maddî tutkuların özveride bulunmaya onlardan vazgeçmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin komutan olup savaş meydanına giderek öldürülen

biri için ortak çıkarlar için öldürüldü denemez. Çünkü bir anlam ifade etmez. Çünkü savaşa gidenin varlığına kahramanlık ve ideal türünden duyguların egemen olması gerekir ki, kendini o ideali uğrunda ölüme hazır tutabilsin. En maddeci ekoller bile kendilerini maneviyat ve değerlere ihtiyaçsız kabul etmezler. Bir mesleği ilahlaştırma biçiminde gerçekleşse de; mutlaka maneviyatı herhangi bir biçimde değerli kılarlar.

Bu bizzat bir maneviyattır. Hiç kuşkusuz tüm varlığını ortak çıkarlar ve onların korunması esprisine dayandıran ekoller, toplayıcı ve kuşatıcı olamazlar. Aslında uygulanabilir bir ekol olamazlar. Bu nedenle de bizzat bu ekollerin kendileri kimi manevi araçları üss olarak gündeme getirmektedirler. Örneğin maddeci Komünizmin önderlerinin mesleklere, şiarlara ve meslekle ilişkisi olan belirtiler ile mesleki armalara karşı tavırları nasıldır? Ve nasıl yansımaktadır? Bu uygulamaları her mesleğin her şeyin üzerinde olduğu biçiminde tezahür etmektedir: Oysa bu anlayışa göre meslek yaşamın çıkarlarına ulaşmak için araçtan başka bir şey değildir. Maddeci ekolün yapısına göre meslek; mühendisin bir bina için çizdiği bir harita hükmündedir. Planın yapıya karşıt bir kutsallığı yoktur ve bu plan «bina»nın yapılması için bir araçtır. Binanın onlarla yapıldığı en iyi planlar bile detaydır. Çünkü asl olan binadır. Bina plana feda edilemez. Belki plan, bina içindir. Son sınır şudur: Meslek; toplumsal yapı için en iyi plan ve projedir. Peki niçin bu planın kendisi benim için bir fetiş, bir ilah hükmüne bürünmektedir? Plan bina içindir ve bina da benim için! Ve ben plana feda edileyim?! Bu sözün gerçekten

HAYATIN HEDEFİ

bir anlamı olamaz. Aslında mesleğe, toplumsal binanın yapılışı için veya bireysel yaşam için bir araç gözüyle bakılmamaktadır. Belki mesleğe, insanın kendini uğruna feda edebileceği kutsal ve büyük bir olgu gözüyle bakılmaktadır. Hem bunu asılsız, temelsiz diye nitelerler, hem daha sonra telkin edilen biçimiyle bile kendilerine ve diğerlerine anlatmanın çaresini bulamazlar.

İşte bu nedenle hiç bir toplum «manevi hedefler» veya çağdaşların deyimiyle «manevi değerler» zincirine ihtiyaçsız değildir. Şimdi bu manevi değerler nedir? Bir gerçeklikleri var mıdır? Yoksa bunlar tek düze-basit insanların telkinleri midir? Örneğin vatan, millet... türünden sözler basit-tekdüze insanların dövünmeleri midir? Bir ekol açısından manevî değerleri; insanların aşırı değer verdikleri ve bunlar için maddî çıkarlarını hiçe saydığı bir espri olarak görmek gerekir. Manevî değerleri ele almak gerekir.

İşte bu noktada şu soru gündeme gelmektedir. “Değer” asıl itibariyle nedir? İnsan iradi olan işleri sonuçlandırır... İnsan ihtiyariyle gerçekleşen her iş bir hedefe yöneliktir. İnsanın peşi sıra kavuşturduğu her hedef orijini itibariyle ister maddî, ister manevî olsun insan için bir değer ifade eder. Yani o hedefin insan doğasına yönelik bir çekiciliği ve cazibesi vardır. Yoksa insan için çekiciliği olmayan bir hedefin peşi sıra insanın koşuşturması, çabalaması bir emek ortaya koyması olanaksızdır. Derler ki mutlak abes, oyun ve başıboşluk türünden olan işlerin gerçekleştirilmesi doğrultusunda insanın bir çaba göstermesi olanaksızdır. Abes olarak adlandırdığımız işler düşünce ve aklın başlangıcı aç-

sından abes olsa bile bir başka açıdan abeslik niteliği ortadan kalkabilir. Örneğin hayal gücü dinamiktir ve bir hedefe ulaşır. Hayal gücü kendi hedefine ulaşırken, akıl gücü o hedefe ulaşmaz.

Maddi işler düzleminde şu realite söz konusu bile edilmez. Benim için, yaşamımı sürdürmem için yararlı olan ve yardımcı olan şeyler bir değer ifade eder. Çünkü ben bizzat yaşamımla ilgiliyim. Bu ilgi benim güdümdür. Doğal olarak ben o şeye doğru çabalayacağım ve bu benim için bir değer -Her ne kadar değer kavramı maddecilikte söz konusu edilmezse de kavram genel olduğundan maddi nesnelere de kapsayıcıdır: ifade eder. Öyleyse bir doktor hastalıkları benden uzaklaştırdığı için benim açımdan değerlidir. İlâç bizim için değerlidir. Yemek bedenimize dinamizm ve hareket kazandıracağından bizim için değerlidir.

Şimdi sorunun manevî boyutuyla karşı karşıyayız. Maddi bir boyutu olmayan ve avucu doldurmayan manevi olgular nasıldır? Maddi şeyler vakıa olarak fiziksel olandır. Veya özü itibarıyla cisim değildir ancak fiziksel yapımızın ıslah ve selameti ona bağlıdır. Spor gibi... İnsan, bünyenin sağlığına önem verir. Spor da bu sağlığı sağlayıcı bir faktör olduğundan insan için spor değerlidir. Maddi bir çıkar içeremeyeceğinden başkalarına iyilik etmek veya genel mefhumuyla topluma ve gelecek kuşaklara hizmet etmek... vs. gibi işler nasıldır? Bir kültürel kurumda insan; bu halkın gelecek kuşaklarına bir şeyler vermenin telaşı içinde çabalar durur. Oysa bu işin şahsına dokunan bir yararı da yoktur. Belki bünyesine zarar bile söz konusudur. Çünkü bu iş za-

HAYATIN HEDEFİ

manının tümünü alacağından kendine daha fazla çıkar sağlayacak bir işe de yeltenemeyecektir. Peki bu tür işler nasıl irdelenecek?

Maneviyat sorunu, beşer yaşamının önemli bir sorunudur. Bu noktada şu soru her an gündeme gelir: Acaba manevi işlere imanın özellikle Allah'a imanla bir bağlantısı var mıdır? Yani Allah'a iman maneviyata iman silsilesinin başı mıdır? Allah'a iman olmaksızın, manevi değerler zincirinin insan yaşamına egemen olmasına engel var mıdır?

Sartre'in «insanın soyluluğu» adlı kitabında ünlü Rus yazar **Dostoyevski'** den alınan bir cümle vardır;

«Eğer varlığı mutlaka gerekli olan zat olmazsa her şey anlamsız olur! »

Bir başka deyimle bizim iyi-kötü diye tasnif ettiğimiz ve filan iş yapılmalı, falan iş yapılmamalı dediğimiz işlerin elbette ki manevî bir boyutu vardır. Doğru söylemeli, yalan söylememeli, topluma hizmet etmeli ihanet etmemeli... Tüm bunlar varlık için mutlaka gerekli olan Allah'a iman etmekle bağlantılı olan işlerdir. Eğer evrende bir mutlak varlık olmazsa her şey boşu boşuna ve anlamsız olur. Yani her şey mubah olur. «Yasak-emir, gerekli-gereksiz» nitelendirmeleri ortadan kalkar. Acaba böyle midir, değil midir?

Marksistlerin işlerinden biri şudur; materyalist olduklarından manevi sorunların peşine takılmaz ve onlardan dem vurmazlar. İnsanlıktan dem vurmazlar. Evet, eğer sağlıklı insanlığı söz konusu ediyorlarsa amaçları o sınıfsız toplumdur. Çünkü onlara göre insan ya sağlıklıdır veya kusurludur.

İnsanlar mülkiyet ve sınıfsal farklılıklar yüzünden bozulmaktadır. Bunları ortadan kaldırdığınızda insanlar o ilk halleri üzere baki kalacaklardır. İnsan için bundan başka bir kemali düşünmezler. İnsanın manevî değerlerle kat edip elde edebileceği diğer evrim ve kemal noktalarını ise tanımazlar. İnsan mülkiyet nedeniyle bozulmuyorsa yeter! Paraya tapıcı veya para zade olmazsa yeter!

Ama bu son zamanlarda türeyen ekoller! Bir taraftan meslekleri maddecilik iken, diğer taraftan ekollerini «insanlık ekolü» olarak adlandıran bu yeni ekoller! Sartre gibi ekollerini maneviyatla pekiştiriyorlar. «Sorumluluk» sorununa dayanıyorlar. Nasıl? Bir taraftan insanın özgür olduğuna inanırlar. Yani ne ilahi ne de doğal hiç bir güç insana egemen değildir. İşte kendi kendini yaratan insan budur. Ne çevre, ne yazgı, ne de ilah!... Buna karşılık insan kendi kendisinin sorumlusudur. İnsanın sonuçlandığı her iş iyi bir iş adıyla sonuçlandırılır, yapılır. Ki bu söz doğrudur da. İnsan kötü bir iş bile yapsa vicdanında o işe bir iyilik senaryosu hazırlamadan yapmaz. Önce kendi vicdanında o iş için bir «gerekçe» hazırlar. Bu nedenle insanın seçip irade ettiği her iş, gerekçeli olarak kavranır ki, o iyi bir iştir. Ben bir iş yaptığımda sessiz bir dille topluma «benim işim iyidir, bu işin yapılması gerekir ve bu işi yapmalısınız» diyorum. Bir başka deyimle benim yaptığım her işin bir anahtar özelliği vardır. Bireysel planda yapılan her işle topluma sanki «bu işin böyle yapılması gerekir» denilmektedir. Doğal olarak toplum da böyle bir işi yapmaya teşvik edilmiş olur. Bir başka ifadeyle herkes kendi işiyle başkalarına örnek olur. Öyleyse insan hem kendinin hem de başkalarının sorumlusudur.

HAYATIN HEDEFİ

«Kişi», işine değer verip onu iyi olarak nitelendirdiğinden başkalarını da O işi yapmağa çağırır. Sorumluluk konusunu buradan çıkartır ve insan bu dünyada hem kendisinden hem de başkalarından sorumludur» derler. Bu noktada soruyoruz; bu “sorumluluk” nedir ve ne anlamdadır?

Sorumluluk maddi bir mesele değildir. Madde ötesi manevi bir iştir. Elbette soruyla karşılaşacaksa bu soruya da cevap verilmelidir. Soru hangi kişilerde vaki olur? Maddeci ekolün buna cevap vermesi gerekir. En azından şunu demelidirler. İnsan bir vicdan sahibi olduğundan sorgulamaya tabidir. Dinsel mantık düzleminde gündeme gelen kavme (kendini kınayan) nefis gibi... Realitede şudur mesele : İnsan iki kişilik sahibidir. Biri hayvanî diğeri insanî ve melekutî Aykırı bir iş yapıldığında, ikinci kişilik birinci kişiliği kınar. Oysa bunlar böyle bir vicdanın da inkarcısıdır. Madem böyle değildir. Yani böyle bir vicdanı inkar ediyorlar peki öyleyse «sorumluluğun» kökü nerededir?

Hem kanıtlayamayıp hem de kabul ettikleri «sorumluluğunun» kökeni nedir? sorusunu geçelim. Dediğimiz gibi sorumluluk manevi bir iştir. Ben, insan bireyleri, gelecek kuşaklar... karşısında sorumluyum. Bu ne anlama gelir? Bunların ekolleri maddeci olmasına rağmen insanlık ve maneviyat oluşturmak ve insanı bunun gerektiricisi kılmak isterler. Öte yandan da Allah'ı engellemek düşüncesindedirler. Sartre ekolünde der ki: «Eğer bir işte Allah'ın dahili varsa tüm bu manevî olgular ortadan kalkar. Çünkü bunların kökeni insanın özgürlüğüdür. Eğer Allah varsa özgürlüğün anlamı kalmaz. Özgürlüğün olmadığı durumda seçebilme anlamsızdır. Sonuç olarak ta sorumluluğun bir anlamı kalmaz.

Allah yoktur ki insan özgürdür ve insan için sorunluluk vardır. »

Ekolleri maddeci olmasına rağmen, felsefi değil, manevî türden bir mesleğe inanmak isterler. Acaba böyle bir şey mümkün mü, değil mi? Birinin ben Allah'a değil ama bir tür maneviyata inanmama ne engel var demesi mümkündür. Bu maneviyatın kökü, insan vicdanından kaynaklanmaktadır. İster rastlantı ister başka bir şey olsun varolan her şeyin kaynağı insanın yapısında vardır. Allah yoktur, ancak insanda bu maneviyat vardır. Varolan her şey insan vicdanının ürünüdür. İyi işlerden tad alırken kötü işlerden nefret eder. İyi işleri maddi çıkarından değil tad aldığından yapar. İnsanın tad alışı maddi tadlarla da sınırlı ve kuşatılmış değildir. Belki manevi tadlar da söz konusudur insan için. Bilimden zevk duyar ama avucu dolmaz. Tarihe, coğrafyaya veya geçmiş dönemlere ya da denizlere yönelik çalışır, araştırma yapar. Ancak hiçbir biçimde fazla para kazanmak, çıkar sağlamak söz konusu olmaksızın yapar. Fakat bu bilgiden, bilgilenmeden tad alır. İnsan bilgiden tad alır bir biçimde yaratılmıştır. Alıaktan da tad alacak şekilde yaratılmıştır. İnsan tad almak için bir işi hiç bir maddi çıkar sağlamaksızın yapar. Sonuçta bu lezzet ister maddi olsun ister manevi! Antik Yunan filozoflarından olan **Epicur** «zevk» taraftarıdır. Onun ekolünün anlayışından çıkartılan tad alma tanımı «anı ganimet bilmek» biçimindedir. Bunu Hayyam'ın dilinden de delillendirirler. Bunların amacı ayyaşlık ve sarhoşluktur. Her tür maddi zevkten, yemek ve içmekten her fırsatta yararlanmak. Bu tavır boş vermişlik ya da, Epikürcülük olarak adlandırılır. Fakat derler ki: O böyle değildir. O lezzetleri salt hayvanî lezzetlerle sınırlandırmaz. Belki o

HAYATIN HEDEFİ

insan için manevî lezzetlerin varlığına da inanır. Ve o manevî lezzetlerin maddi lezzetlerden daha sürekli ve daha eziyetsiz olduğuna inanır.

Ahlaktan zevk alan insan vicdanı temelinde Allah'ı işe karıştırmaksızın bir maneviyat kabullenmemizin ne engeli vardır. Örneğin: İnsan güzellikten zevk duyar, tad alır. Hem de hiçbir maddi çıkar söz konusu olmaksızın, salt gözüne faydalı geldiği için! İnsan yüksek bir eve sahip olup manzarasından tad alsa, onun için bir değer ifade eder. Oysa bu manzaranın kendisi madde değildir ki, insan ona ulaşsın. Ayrıca insan fiziğine bir yararı da yoktur. Ama insanın ruhuna yararlı olduğundan insan ondan bir zevk duyar bir tad alır. Bahçede güzel öten bir kuştan da insan tad alır ve insan için bu kuş da bir değer ifade eder. Bu güzel ötüşün kendisi bir madde değildir ve fiziğe bir çıkarı yok ancak insan ruhu bundan tad alır, yararlanır.

Bu söz bir ölçüye kadar doğru olmakla birlikte iki «Amma» söz konusudur bu noktada.

Birincisi: İnsan vicdanı; üzerine bir ekol bina edilecek, eğitim planında tüm toplum çıkarları ona feda edilecek ve insanı bu manevî lezzetler için ölmeğe hazır hale getirecek kertede güçlü değildir.

Yöntem olarak, salt lezzetler için, -ister maddi ister manevî lezzetler için olsun- iş yaparsa bu salt öldürülme ya da hapse girme sınırına değildir, bu sınırla sınırlıdır. Yani bunlar ancak teknik ve fantezi işler biçiminde bu sınırla belirlirler ve doğru kabul edilebilirler. Ancak bir ekol için

gerekli olan engin beşeri arzular biçimi söz konusu olduğunda bu düşünce sağlıklı değildir. Bireylerin bu manevî değerler için bir ekole içtenlik ve durulukla bağlanmaları da beklenemez. Dünyada hiç kimse evindeki güllerin varlık ya da devamı için ölüme hazır değildir. Çünkü insan gülü salt kendi zevk ve lezzeti için arzular başka bir şey için değil. Yardımlaşma konusunu ele alalım. Yardım anında birey, yaptığı işten bir zevk duyabilir ve kendisinin ahlakla bağlantısı bu ölçüde ele alınabilir. Fakat birey asla böyle bir zevk ve lezzet için ölmeğe hazır değildir. Çünkü bir anlam taşımaz!

Öte yandan insanın, genel ve hayra yönelik işlerden vicdanın derinliklerinde bir haz duyduğu görüşü de doğrudur. Kur'an da bu vicdanı kabul eder. Ancak bu kadarcık vicdan bir ekolün temeli ve mayası için yeterli değildir. Bir başka deyimle bir ekolün daha üst düzeyde bir maneviyata iman etmeğe ihtiyacı vardır. Örneklersek; eğer birisi «İmam Hüseyin (a.s) Kerbela'ya gelerek kendini ve gençlerini öldürtüp, ev halkını da esir ettirdi. Çünkü onun vicdanı Allah'ın halkına hizmetten tad alıyordu.» derse bu doğru bir yaklaşım olamaz. Çünkü; lezzet ve zevk sonuç olarak insana döner, zorbalığın yenilgisiyle birlikte çıka gelmez.

İkincisi: Eğer evrende bir Allah yoksa ve hedef sistemi yürürlükte değilse, eğer insan ile nesnelere arasında içten gelen bir bağlantı yoksa, fitratımızın ona meyal olarak yaratıldığı lezzet esprisi için acaba doğada yanlışlık vardır demek gerekmeyecek midir? Lezzet bizde vardır fakat bir kuşkudur. Çünkü her maddi lezzet, doğada var olana duyuru-

HAYATIN HEDEFİ

lan ihtiyaca binaendir. **Sopenhawer** diyor ki: «Doğa, insanları aldatıp kendi amacının peşi sıra koşturmak için insanlığın önüne lezzetleri serpmiştir. Bu lezzetler aracılığıyla insanı aldatır ve hedefine doğru yöneltir.»

Örneğin doğanın hedefi nesli sürekli kılmaktır. Eğer insanlara; «nesli sürekli kılmak için evlen, eziyet çek, kadın ve çocuklara ekmek ver» diye emretseydi, akıllı insan bu işi yapmayacaktı. Ama insanı aldatıp kendi hedefine yönlendirmek için, bu lezzetleri ayağına serpmiş ve insan sonsuz bir arzu ve ihtiyaçla, doymun bir eğilimle evlenmeye yöneliyor. Her durumda her bir lezzet bir ihtiyaca binaendir. Eğer yemek yemekten tad alıyorsak bu doğanın bizi o maddeye muhtaç kılmasındandır. Su içmekten tad alıyoruz, çünkü doğamız ona muhtaçtır. Uykudan tad alıyoruz, çünkü doğamız ona ihtiyaç duymaktadır. Demek oluyor ki, her lezzet reel bir ihtiyaç temeline dayanmaktadır. Tıpkı her derdin bir engel temeline dayanması gibi.

Maddi lezzetlerin felsefesi açıktır. Doğadaki bilgece işlerdir. Peki manevi lezzetler nasıldır?

Örneğin filan yetim çocuğun yemek yemesinden hoşlanıp tad almamanın benle ne ilintisi vardır? O yetimin kendisi hoşlanıyor ben neden hoşlanayım ki? Bu biçimiyle bu hoşlanma bir aldatmaca ve saçmalıktır. Böyle bir hoşlanmanın varlığında bir hikmet de yoktur. Fakat eğer «bu hoşlanma evrenin sistemiyle bağlantılıdır ve yaratılış ancak hikmetle iş yapar, ben ile başkaları arasında yaratılış atmosferinde bir bağlantı vardır, hepimiz aynı vücudun organlarıyız» dersek o zaman bu hoşlanma ve tad almayı arzulayan ben; boş ve

anlamsız bir işin peşi sıra gitmiyorum belki sağlam bir yaratılışın peşi sıra gidiyorum demektir. Eğer bu hoşlanma bir rastlantıysa ve ben bir rastlantı sonucu başkalarına hayrın ulaşmasından hoşlanır olarak yaratılmışsam, bu hoşlanmanın benim için felsefi yorumu olmadığını varsaysak, bu biçimiyle işin sonu saçmalık ve hedefsizliğe ulaşır. Bir başka deyimle doğa işinde bir hedef gözetmemiş ve aldatmaca bir iş gerçekleştirmiş ve ben de doğanın bu aldatmaca ya dayalı işinin peşi sıra gitmiş ve kendimi feda etmiş olurum. Örneğin askerim, duyduğum hoşnutluk için halkı savunmaktayım. Ancak hoşlanmanın kendisi nedir? Bilmiyorum, ancak böyle yaratılmışım, tıpkı kimi insanların altı parmaklı yaratılmış olmaları gibi. Bu biçimiyle olunca doğa saçma bir iş yapmış ve senin işinde saçma bir iş olur. Artık bunun adı hedef ve' değer değildir. Kendisi hedefsiz olan ve yanlışlıkla bana sirayet eden bir hoşlanma esprisine dayandırılan ve benim de hedef olarak seçtiğim böyle bir şey yaşamımı saçmalıktan dışlayamaz.

Oysa biz ahlakî bir vicdanın varlığını kabul ediyor ve diyoruz ki, insan fitrat en iyi işlerden hoşlanırken kötü işlerden sakınır. Eğer bir işte Allah'ın, yaratılışın ve hedef sahibi oluşun dahili olmazsa işimiz saçmalıktan arındırılamaz.

Ahlakî vicdanın varlığı söz konusu olan her yerde biz vakıa olarak bu vicdanın varlığına inanıyoruz. Ve ben Allah'ın bu vicdanı; işimi her hedefle sonuçlandırmam için yarattığını algılıyorum. Yaratılış düzleminde ben ile o yetim, o yaşlı kadın aynı vücudun organlarıyız. Vakıa olarak aynı motifle işlenmişiz. Ezeli bir iradeyi izliyor ve bir hikmetin izinde yürüyoruz.

HAYATIN HEDEFİ

Yaratılışın hedefini ve yaratıcının yaratıştaki hedefini yerine getiriyoruz. Bu biçimiyle bu manevi iş saçma değildir, belki gerçek ve olgusaldır. Her düşünsel ve toplumsal ekol ve sistem bir manevi idealler zincirine muhtaçtır diyoruz. Bu değerler güçlü ve erk sahibi olmalı hatta bir kutsal olmalıdır. Kutsallığın bir belirtisi de, insanın bireysel yaşamını o değer uğrunda feda ediyor olmasıdır.

Öyleyse her ekolün böyle manevi hedef ve değerlere ihtiyacı vardır. Salt ortak çıkarlar temeline dayanan bir ekolün -kapsamlı ve kuşatıcı bir ekol biçimine dönüşmesi mümkün değildir. Marksizmin dayanak biçimi gibi.

Allah'ın beşer için böyle çok değerli idealleri var etmesi onun için bir minnet değildir.

O ekol ki iddia eder:

Bulut, rüzgar, ay, güneş ve gök sen ekmeğini kazanıp gaflete dalmayasın diye işlev görmektedirler. Veya der ki:

«Allah'ın yerde ve gökte olanı sizin için masahhar (boyun eğen) kıldığını görmez misiniz»¹⁹

Her zerrenin sorumluluğuna inanır. Yaratılış planında her şey bir yol için yaratılmıştır. Her şey bir iş ve görevin sorumlusudur. Güneşe yaratılış planında bir görev verilmiştir ve görevini yapar. Hareket eden bulutlar görevlerini yapmaktadırlar. Bulutun hareketi görevini yapmaktır. Rüzgarın

---

¹⁹ - Lokman/25

esişi ve ağacın meyve vermesi görevini yapmak içindir. İnsan da sorumlu bilir. İnsan, sorumluluk denizi ortasında sorumlu bir varlık.

Her şeyi hedef ve sorumluluktan arındıran bir ekol, hiç bir varlık için bir görev ve sorumluluğun varlığına inanmaz. Salt insana ulaşır ve ona bir yükümlülük ve görev biçmek ister. İnsanın sorumlu olduğunu hissedeceği şekilde bir yükümlülük ve görev. Kendisinin ve başkalarının sorumlusu. Bu sorumluluklar, değerler ve maneviyat için kendini feda edecek. Niçin ve hangi ilkeyle? Maksimum sözleri şudur; hoşlanıyor, tad alıyoruz. İyi de bu hoşlanmanın bizzat kendisi doğanın bir aldatmacasıdır.

Bir ekolün manevi değerlere olan ihtiyacı, yaratılışın bilgece oluşuna inanmaksızın gerçekleşemez. Oysa bu idealler her hareket için varolması gerekli olan ideallerdir. İdeal yani arzunun sonu! Yani her birey için bireysel ve kişisel yaşamı arzunun sonu değildir. Belki arzunun sonu ancak büyük işlerdir.

Yeni evlenmiş ve yaşamını yeni oluşturmuş bir adam peygambere gelerek:

«Ey Allah'ın Resûlü (s.a.a) şehit olmak istiyorum. Allah'ın bana şahadeti nasip etmesi için dua et!» der.

Ekol öyle bir sınıra değin insana büyük arzu ve ideal kazandırıyor ki, insan sürekli olarak ona yani şahadete ulaşmak ister. Bu ideal artık sözlerin tasavvurunun dışına taşmaktadır ve insan bu tasavvuru yapamaz. Bu idealler olmaksızın hiç bir ekol ekol olamaz.

ÜÇÜNCÜ KONUŞMA:

EKOL VE DÜNYA GÖRÜŞÜ

Daha önce söylediğimiz kimi kavramlar bu noktada açıklanmağa muhtaçtır.

Kamil toplumsal bir ekol ve dürüst bir ideoloji, hem felsefi ve düşünsel bir sistematîğe hem de bir imana muhtaçtır.

Düşünsel ve felsefî bir sistematik ise, dünya görüşünün sağlıklı ve sağlam olması, mantıksal yaklaşımların kendine özgü delillerle donanmış olması anlamındadır. Çağdaş deyişle, sistematik olmalı ve bir iman sahibi olmalıdır. Bir başka deyimle hedeflere, bireysel ve kişisel hedefler-üstü olgu ve hedeflere gönülden bağlılık, sevgi ve aşk oluşturmalıdır. Kimi toplumsal ekollerin, özellikle de çağdaş toplumsal ekollerin, Egzistansiyalizm (varoluşçuluk) gibi ekollerin eksiği, ideoloji iyi imandan yoksun oluşturmak istemeleridir. İnsanın ona aşk duyacağı ve vakıa olarak insan tapmasını gerekli kılacak birey üstü işlerden yoksun, düşüncelerden yoksun salt ve kupkuru felsefi temeli üzerinde ideolojiyi oluşturmak isterler ki bu oluşturma değildir. İnsanın gönül den bağlılık ve aşkının temeli olan imandan yoksun

kuru bir felsefe temeli üzerine oturtulan bir ideoloji, insanın kamil anlamda ideolojisi değildir.

Kimi zamanlar bir dönüşüm gözlenir. İdeoloji de iman yerine hayal ve hayal gücüne dayanma esprisi oturtulmak istenir. Çünkü ideolojinin bir imana, daha üstün bir hedefe iman etmeğe muhtaç olduğu ve imandan yoksunluğun boşluğu o anlar da hissediliyordur.

İdeoloji, imanı içermek zorunda olan bir olaydır. İmanı içermek zorunda olan bir şey! İmanın içerdiğiyse kutsal olmak zorundadır. Eğer ideoloji bir imanı içermese, salt düşünsel bir sistem olursa, bizzat kendisi imanın, yani içten bağlılık ve aşkın yerini almak isterse bu tutumun hiçbir biçimde mantıksal bir temeli yoktur. Bu ise, ideolojinin zorbalıkla uygulanmasının telkini anlamınadır ki, bu da mantıkla bağdaşamaz.

Şimdi daha önce belirttiğimiz kimi sözleri hatırlayalım. Ekol, pratik-düşünsel bir sistemden ibarettir. Salt teoriye dayalı, teorik bilimlerle bağlantılı bir düşünsel sistem değildir.

Bizim felsefi terminolojimize göre; teorik düşünsel sistem, var olan şey üzerindeki düşüncedir. Varsayınız ki Aristo fiziği bir teorik düşünce sistemidir diyoruz. Bu var olan şeyin nitelik ve niceliği hakkındaki düşünce anlamına-
dır. Eğer desek ki, Newton'un fiziği teorik bir düşünce sistemidir, bu da var olan şey hakkındaki düşünce biçimi anlamına gelecektir.

HAYATIN HEDEFİ

Fakat pratik düşünsel sistem ise, olması gereken hakkındaki düşünce biçimidir. Eskiler Hikmet kavramı; teorik ve pratik hikmet diye ikiye ayırırlar.

Teorik hikmet, var olan şeyler hakkında sağlıklı bir algılamaya kavuşmaktır.

Pratik hikmet, olması gereken hakkında sağlıklı bir algılama sahibi olmaktır. İşte bu noktada ekol; pratik düşünsel bir sistem, olması gereken hakkındaki düşünsel bir sistemdir. Gündemde olan şudur: Nasıl güzel olabilir? İnsan, nasıl olursa iyi olur? İnsan, birey ya da toplum olarak nasıl olmalıdır? Bu konumda toplumsal bir ekol, tek bir toplumsal ve düşünsel sistemden ibarettir. Tek düze gelen fakat uyumsuz olan düşünceler topluluğu ekol değildir. Ekolün bir şartı da bir tezgah biçiminde olmasıdır. Bir sanayi tezgahı nasıldır? Tezgah; bir baştan öbür başa, her biri kendi konumunda belirli bir işlevi yerine getiren sistemdir. Bir fabrika bir tezgahdır, çünkü her birimin yüklenip yerine getirdiği bir görevi vardır. Ve bunların tümü tek bir hedefi oluştururlar. Bu nedenle, işte bu nedenle farklı düşünceler mozaik ekol değildir. Çünkü bir “teklik” bir “tezgah” oluşturamazlar.

Uyumlu düşünceler toplamı, pratik yaşamla yani olması gereken ve gerekmeyenlerle bağlantılıdır. Bir ekol «teorik düşünceler»e dayanabilir. Ya da bu teorik düşünceler o ekolün ruhu sayılabilir. Bu da mümkündür. İşte bu nedenle biz diyoruz ki; daha önce belirttiğimiz temellere dayanan her ideoloji bir dünya görüşü temeli üzerine oturmuştur. Öte yandan dünya görüşünün kendisi, dünyaya var olduğu biçimiyle bakmaktadır. Oysa ideoloji, insana olması gereken biçimiyle bakmaktır.

Bu ekolün mayası ve temeli; her şeyi bir tezgah ve tek bir vücut biçimine getirmiş olmasıdır. Diğer detaylar baş, organlar ve el hükmündedir. Kimi zaman ekolün konağı vücuda giden son derece basit bir kıldır. Gerekli, gereksiz, vacip, mustehab... vs. ayırımı gibi.

Bir taraftan ekolün dünya görüşü, bakış açısı ve varlık hakkındaki değerlendirme sistemi, diğer taraftan «ideal oluşturucu» olan bir tek düşünce ancak ekolün ruhu olabilir. İşte bu nedenle diyoruz ki ideoloji; hem felsefi hem de imanı bir temele sahip olmak zorundadır.

Felsefi temel, var olan her şey hakkında kanıtlarla ispatlamayı gerekli kılan mantıksal bir temel ama aynı zamanda ideal bağışlayan, ideal oluşturanda olmalıdır. Yani iman ve idealin konumunu doldurabilecek şeyler arz etmesi gerekir. Yani insana bir sevgili azletmeli ve insanı o sevgiliye doğru harekete geçirmelidir. Hem felsefe olmalı hem de ahlakî ve toplumsal bir ideal! Dünya görüşünün dinamik ve harekete geçirici gücü, ideal oluşturucu oluşunda yatar. Salt kuru ve idealden yoksun bir dünya görüşü dinamik ve harekete geçirici olamaz. Yıldız-bilim, konularını bize arz etmekle evrende var olan bir sistem hakkında bilgi sahibi oluyoruz, o kadar! Başkada bir bağlantımız yok. Çünkü, yıldızın o konumuyla var olup olmamasına bizim insanî yaşam ve hedeflerimiz açısından bir etkisi yoktur. Ama buna karşın bir ekolün sunduğu şeyde insan için büyük idealler gizlidir.

«Tevhid» böyle bir özelliğe sahiptir. Bir taraftan var olan ve varlık hakkında görüş ve bakış açısı sahibi olan bir dünya görüşü felsefesinin mayası ve temelidir. Diğer taraftan bir

HAYATIN HEDEFİ

ide ve ülküdür. «La ilahe illallah» kelimesinin birinci bölümü olan «La ilahe» inkar cümlesinde ide mefhumunu, «illallah»ispat cümlesinde ise varlığın asıl mefhumunu açıklar.

Bizim eski alimlerimiz derler ki; tevhid bir kaç kısımdır. Zatta tevhid, sıfatta tevhid, fiillerde tevhid ve ibadette tevhid. Zatta tevhid; Allah'ın eşi benzeri olmadığına imandır. Sıfatta tevhid; Allah'ın zatının sıfatları diğerlerinin sıfatlarına aykırı iken sıfatları birbirine aykırı değildir. Aynı yoğunluk ve vahdete sahiptir. Tüm kemaller bu yoğunluk ve vahdete doğrudur. Fiillerde tevhid de böyledir. Tüm bunlar felsefi ve teorik düşünceler gibidir. İbadette tevhid ise; böyle olan Allah'a tapmak gerekir ve O tapmağa layıktır ve O'na tapmak insanın ruh derinliklerinde kök salmıştır.

«Peki onlar Allah'ın dininden başka bir din mi arıyorlar? Oysa yerlerde ve göklerde her ne varsa istese de istemese de - O'na teslim olmuştur ve O'na döndürülmektedir.»²⁰

Yaptığımız ibadet; bir teslim olma ve tüm varlıkta var olan tekvini ibadetin ihtiyarî bir uygulamasıdır.

«Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ı tesbih etmekte. O Azizdir Hakimdir.»²¹

«Göklerde ve yerde her ne varsa Allah'a secde ederler.»²²

---

²⁰ - Ali İmran/83

²¹ - Saff/1

²² - Rad/15

«Göklerde ve yerde olanların hepsi Melik (her şeyin yaratıcısı, yöneticisi ve tek hakimi) Kuddus (her tür eksiklikten uzak, tertemiz ve kutsal) Aziz (üstün ve güçlü, izzetin tek sahibi) Hakim (hüküm ve hikmet sahibi) olan Allah'ı tesbih etmekte dir.»²³

İşte bu nedenledir ki; ibadette Tevhid olarak sayılan her şey, insanın ideali, biricik ideali olma hakkına sahiptir. O zat biricik olduğu ve eşi benzeri olmadığı gibi... Zatında terkip bulunmadığı gibi... Evrenin yegâne başlangıcı O olduğu gibi. İnsanın tek mabudu ve beşerin tapmasına layık tek olduğu gibi. İşte bu nedenle diyoruz ki; Tevhid iki özelliğe sahiptir. Bir taraftan varlık hakkında bir görüş, bakış açısı ve düşünce iken, diğer taraftan insan için bir idealdir.

Fakat, örneğin Marksizm böyle değildir. Marksizmin dünya görüşü maddeci bir dünya görüşüdür. Maddeci dünya görüşü; varlık hakkında bir bakış ve değer kabulleniş türüdür, yani bir tür varlık felsefesidir. Doğal olarak bu varlık, yaşam ve yaşamda etkisi olan bir varlıktır. Ancak bir ideal değildir. Materyalizm insanlığa asla bir ideal sunamaz. Marksizm'in sunduğu ideal ekonomik açıdandır, madde açısından değil. Yani ekonomik Marksizm insanlara bir ideal sunmaktadır. Ancak ne var ki, bu ideal de insanlığın ideali değildir. İnsanın ve yoksun sınıfın çıkarını bir ideal gibi insanlara sunarak diyor ki; "Ey yoksunlar sınıfı! Haklarınızı ele geçirmek için çabalayınız!" Bu da bu kadar cık! Bu nedenle de Marksizm, ideal oluşturma ve ideoloji açısından eksiktir. Çünkü bu ideal insan hedefe ulaşmaya

---

²³ - Cuma/1

HAYATIN HEDEFİ

değın geçerlidir. Hedefe ulaşınca nasıl olacaktır? Marksizm ne olacaktır? Buna da çabuk ulaştı. Egemen sınıf despotluk ve güç noktasından devrildi mi, bu ideoloji ve hedefin sonu da gelmiş demektir.

İşte bu noktada hedef, kutsal bir hedef olma boyutuna ulaşamaz. Maddi bir hedef, yüzde yüz maddidir ve insan ötesine geçemez. Bu nedenle de, bu ekoldeki fedakârlıklar mantıksız ve kendi ideallerine karşıt olacaktır. Bu ekol, kendi çıkarını elde etmeye çabalar. Kişi, bu çıkarı için tüm varlığını elden çıkaracak ölçüde fedakarlık yapar. Peki, bu ne tür bir hedeftir ki, birey, kendini onun için gözden çıkar-sın?

Marksizmin kendisi bir ideal değil, gerçekte ,idealsizlik-tir. Bireysel içgüdülere, istek ve eğilimlere dönüştür. Yani dünya görüşünün mayasını oluşturan temel dinamizm, bireysel yada toplumsal bir hedef veya ideal değildir.

Marksist güç, zincir ve bağların parçalanıp dağıtılması doğrultusundadır. Bu noktada Marksizm, tüm genel yaşamsal' olaylar, doğru olmayan bir yolla da olsa politik, ekonomik, ahlakî ve sosyal bir boyuta yönlendirecek bir güce sahip değildir. Bu yapısıyla Marksizm; «Adalet» ve «Ahlâk» kavramlarını özgün anlam ve içerikleriyle elde tutamaz.

Bir başka deyimle neden-sonuç ilişkisinin biçimi bir ekolün bünyesini oluşturur. Neden-sonuç ilişkisinin de en etkin faktörleri de hedef ve idealdir. Bu faktörler ekole dünya görüşü kazandırır. Ekole böyle neden-sonuç ilişkisine dayalı bir ruh veren herhangi bir dünya görüşü idealsiz olamaz.

İnsan yapıcılıkta geleceğe bakar, hale ve geçmişe bakmak. Dünya nedir, nasıl olmuştur? esperisinin, benim eğitlimlerime göre oluşturmak istediğim ideal dünyayla ne ilişkisi ve bağıntısı vardır? Bir diğer deyimle: Salt felsefe, dünya görüşlerini birbirine karşıt iki pozisyondan kurtarmağa yeterli değildir. Bir dünya görüşü insana sorumluluk yüklerken, diğeri yüklemeyecek... Felsefe bu çelişkiyi gideremez.

Tevhidî dünya görüşü, tevhidî olmayanların aksine sorumluluk getirici ve yükleyicidir. Diğer dünya görüşleri, örneğin Varoluşçuluk (Existansiyalizm), nasıl bir sorumluluk oluşturmak ister? Düşünce yeterli bir boyuta ulaşmıyor. Bu dünya görüşünün sorumluluktan dem vurmasının, onu gerekli görmesinin bir temeli ve üssü yoktur. Bu ekolün temelini nerede olduğu bilinmez. «Ben kendimin sorumlusuyum. Özgür olduğum için. Bu özgürlük ise, başkasının hatalı oluşu esprisine dayalıdır. Eğer zorunlu olarak kendimin hatalılığını hissetsem, bu durumda ben kendim değil, bir başkasıyım.» Pekî; ben yüzde yüz özgürsem, bu ne tür bir özgürlüktür? Doğal olarak bu ekolün tanımladığı özgürlük, özgürlük olmaktan çok yüzde yüz yanlışlıktır. Çünkü özgürlükle belirttiği şiarlar var olmalıdır.

İnsan iradesinin tam anlamıyla özgür olduğu, her şeyle bağlantısız ve ilişkisiz olduğunu kanıtlamak isterler. Bu iddia çok büyük bir iddia olmaktadır. Özgür olduğumu, hiçbir determinenin (cebrin) bende etkin olmadığını ve insan doğasının gerektirdiği hiçbir şeyin var olmadığını varsayalım. Çevre baskısı ve ilahî cebir de yok! Ve ben, mutlak anlamda

HAYATIN HEDEFİ

özgürüm. Ekolün deyimiyle, öyleyse «ben kendimin sorumlusuyum.» Bu deyim aynı zamanda,«bende hastalık gerektirici hiçbir faktör yoktur,» anlamındadır da: «Eğer mutsuz olursam kendim suçluyum.» Peki bu anlamıyla sorumluluk başkalarına karşı da var mıdır? «Ben seçeneklerimden sorumluyum,» diyebilir miyim? Yani bir varlık seçeyim ki, başkalarının da çıkarına olsun. Bu görüş,baskalarının sorumluluğunu da bana yüklemek istiyor. Böyle bir sorumluluk duygusu bende nereden oluşuyor ki? Eğer, «ben diğerlerini etkiliyorum» denilse! Diyelim ki, öyledir. İyi ama, sorumluluk bu değil ki!..

İlk olarak diğerleri de özgürdür. İşte bu nedenle mutlak özgürlük, başkalarına karşı sorumluluk duygusunu geliştirmez ki...

Bu biçimiyle tanımlanan özgürlükte tüm anlamlar da belirginleşmez. Derler ki; «ben özgürüm ve kendi kendimin sorumlusuyum. Seçtiğim her yol,onu iyi bildiğimdendir. Benim bu yolumu seçiniz...Böylece kendi yoluma bir genellik kazandırıyor ve diyorum ki, bu yol güzeldir. Salt benim için değil;diğerleri için de güzeldir. Öyleyse diğerlerini de bu yola çağırıyorum.»

Öte yandan deniliyor ki, «herkes özgürdür.» Buna göre, diğerlerinin iradelerine dayalı seçimlerine bir başkasının etki etmemesi gerekir.

İkincisi - Bu anlayışı kabul ettiğimizi varsayalım. Bu anlayış; «İnsanlara dilinizden başka da çağırıcı olunuz.» esp-risine değin doğrudur. Çünkü «yaptığım işi iyi görüyorum

ve pratik olarak başkalarını da teşvik ediyorum» anlamına-
dır. Bu sıralama esasına dayalı olarak, öyleyse «ben başka-
larının seçimini da etkiliyorum» demektir ki, bu seçime ya-
pılan etki, vicdanımda sorumluluk duyuyor olmamdan
farklı bir olaydır. Çünkü önce bu sorumluluğun vicdanımda
oluşması ve onu duyumsamam gereklidir. Bu sorumluluk
ise, başkalarının mutsuzluğuna neden olabileceğimi algıla-
mamdan öte bir şey değildir. Peki, «bu sorumluluğu bende
kim oluşturuyor ki, amel etmeyeyim» ve diyeyim ki «ben
sorumlu olduğum için yapmıyorum?» Kimin sorusuna mu-
hatabım? Acaba Allah mı vardır ki sorsun? Derler ki yok.
Acaba vicdan mı? Derler ki yok. Peki kim?

**Tevhidi dünya görüşü; «İdeal oluşturucu», «Yükümlülük
getirici»; «Sorumluluk yükleyici» olduğu için hidayete erdi-
ricidir.** Tevhidin bir diğer özelliği de Hidayete erdirmektir.
Yani insana, hedeflerin yolunu aydınlatan bir yol göster-
mektedir. «Mutluluk sevinç bağışlayıcı», «gönül ısıtan» ve
«fedakar kılanadır da...

Allame Tabatabaî'nin deyimiyle, tüm öğretilerin unsur-
larından bir unsur olabilir. Yasağın aslı, aslî bir çelişkidir.
Son aşamada analize tabi tutulduğunda tüm yargıların kay-
nağı olmaktadır. Bu kaynak olmaksızın hiçbir ilkeye
inanma oluşamaz veya en azından hiçbir ilkeye inanış, bu
ilkeye muhalif bir ilkeyi inkârı gerektirmez.

Bu köktencilik Tevhide, su gibi tüm düşüncelerin kö-
künü sulama, kan gibi tüm bedene ve hücrelere azık ulaşı-
tırma ve ruh gibi tüm vücutlara yaşam ve ayakta durmayı
bağışlama ve o ekolün dinamik gücü olma yetkisi verir.

HAYATIN HEDEFİ

İdeal konusunda Sartre'in bir sözü var: İnsan hiçbir sınırdan statikleşemez. Hep sınırlarını kırıp geçirmek ve yönlerini değiştirmek noktasındadır. Değiştirdiği noktaya ulaştığında, bir başka hedefi gözetmek ve böylece ileri gitmek pozisyonunda olmalıdır insan. Bu anlamıyla hareket; işin başında da hedef ve idealden yoksun olarak başlar: Ancak sürekli devingen bir yapıdadır. Örneğin; yolda yürüyen bir adam ufkun bir kısmını görürken sonrasını göremez. Yürüdükçe biraz daha ufuk görüş alanına girer. Yürüyüş bu şekilde devam eder. Ancak içinde bulunduğu anda, son hedefi aydın bir yaklaşımla «nihaî hedef» bilmez. Çünkü, sabit bir noktaya ulaşmak istemez. Ona göre, nihaî hedef noktası ölüm noktasıdır.

Oysa Tevhide göre hedef, daha işin başında apaçık olduğu gibi, sonsuzdur da. Bu ise olağanüstü bir değer ifadesidir. Çünkü; hedefin kendisi sonsuzdur ve insan için sürekli bir tazelik arzeder, asla eskimez.

Öte yandan her dünya görüşü, bir ekolün ruh ve mayası, ideali ve dinamik gücü olma yetkisine sahip değildir. Bu ister hedef ve amaç tespiti, ister sorumluluk oluşturma açısından olsun, böyle... Yani, **bir dünya görüşü, öz olarak, hem «dinamik güç»hem de «sorumluluk getirici» olmalıdır. Özgün yapısı ve özellikleri açısından da hem yol gösterici ve hidayet edici, hem de hedeflere ulaştırıcı olmalıdır. Hem «sevinç-mutluluk» bağışlamalı hem de «fedakarlık» aşılmalı. Hem yemek gibi, bünyenin her yerine ulaşacak özelliğe sahip olmalı, organların tümünü yaşatmalı. Hem tüm sorunların temeli üzerinde analiz edildiği bir etkinlik ve erke sahip olma**

İnancımıza göre tüm bu özellikleri bünyesinde barındıran yegâne dünya görüşü Tevhid'dir.

DÖRDÜNCÜ KONUŞMA:

İMAN VE İNSANIN KEMALİ

Konumuz hedef ve İslâm'ın hedefine iman hakkında olduğundan bir diğer temel sorun daha karşımıza çıkar. O da şudur: İman adıyla İslâm'da gündeme getirilen, Kuran'ın tümünde gözümüze ilişen ve her sorunun odak noktası olan şey nedir?

Elbette iman, ilk başlangıcıyla Allah'a ve ikinci derecesiyle Kuran'da belirtilenlerdir.

Meleklerle, kitaplara, peygamberlere ve Ahiret gününe...

Acaba bizzat imanın kendisi İslâm açısından insan için hedef midir, yoksa araç mıdır? Yani «İnsan mü'min olmalıdır, İslâm insanlardan iman etmelerini ister» esprisi hedef midir, yoksa diğer hedeflere ulaştırıcı araç mıdır? Dikkat ediniz! Tüm bu hedefler için bir araç olduğunu demek istemiyoruz. Hedefler; insanî hedef ve kemaller demektir.

Acaba imanın kendisi insanın kemâli midir? İmana çağrılmak bir açıdan insanî kemâl midir yada başka bir deyimle insan kemâlinin özü imanla mıdır? Yoksa bir diğer açıdan

imana davet edilmek, imanın bir eserler, insan için güzellikler taşıyan bir eserler silsilesi oluşundan mıdır?

İman insan için yararlı ve iyiliklerle yüklü bir eserler topluluğudur. Eğer felsefe terminolojisine göre bu kelimeyi tanımlamak istersek, şöyle dememiz gerekir: İman insan için hayır mıdır yoksa fayda mıdır? Çünkü, fayda ile hayır arasında bir fark söz konusudur.

Hayır; özü itibariyle kemâl ve arzulanan şey demektir. Yani insanın kendisi için istediği, başkası için istemediği şeydir. Oysa faydalı, sahip olduğu eser dolayısıyla güzel olan şeydir. Reel yapı itibariyle öncül olan hayırdır. Bizzat orijini ve özü itibariyle hayır olan değil!

Bu konu İslâm'ın bakış açısı itibariyle bir ekol, bir ideoloji biçiminde açıklığa kavuşturulmalıdır. İslâm açısından imanın kendisi hedef ve amaçtır. İnsan için hayırdır. İslâm'ın iman etmeye çağrısı, imanın orijini itibariyle hayır oluşundandır. İmanın sahip olduğu tüm etkileri göz ardı edecek bir hayır. İsterse iman için bildiğimiz eserlerden hiçbirisi söz konusu olmasın veya hayır başka bir şey, ancak, imana çağrı bu hayırlara bir başlangıç hükmünde müतालaa edilsin. Biz iman söz konusu ettiğimizde; imanın yararlarını, etkilerini ve sonuçlarını söz konusu etmekteyiz. Örneğin; «İnsan iman ile rahata erişir, musibetler onu yere indirmez, eğer toplumun bireyleri iman etseler, birbirlerine güvenirler, birbirlerine hayırları erişir, zararları erişmez» diyerek imanın etkileri konusunda söyleşiriz.

İmanın bu tür etkiler sahibi olduğunda kuşku yoktur. İman aynı zamanda güzel sonuçlar doğurduğundan güzeldir

HAYATIN HEDEFİ

de... İmanın özü; insanın kemâl, mutluluk ve hayrıdır. İnsanın iman elde etmesi de bizzat imandır, yoksa iman başka etkilenimlerin türevi değildir.

İşte bu noktada şu konu gündeme gelmektedir. İnsanın kemâli nedir? Biz: «İman kemâl ve hayır mıdır, yoksa hayır ve kemâlin başlangıcı mıdır?» meselesini kavramak için öncelikle insanın kemâli sorununu açıklamak zorundayız. İnsanın kemâli nedir?

İnsan kemâlini teşhis etmek tüm diğer kemallerden daha zorlu ve girifttir. İnsan için insan hakkındaki bilinmezlerdendir. İnsanın kemâli ne iledir? Evrendeki nesnelere kemâlini çoğunlukla teşhis edebiliyoruz. Örneğin bize; «Bir elmanın olgunluğu nasıl olur?» derlerse, biz onun olgunlaşmış biçimini tanımlayabiliriz. Hem kemâlin bu noktada başka tanımını da yoktur. Tam, eksikliğin karşıtı olan tam'ı tanımlamakla, gündemdeki mefhum yaklaşık olarak açıklanmış olur. Olgun bir elma bu anlamıyla çabucak tanımlanmış olur. Çünkü elmada kastedilen açılan bilmekteyiz. Bunlardan biri, elmanın tadına ilişkindir, diğeri koku, biçim ve rengidir. Eğer bir elma; biçim ve renk açısından güzel, tad açısından tatlı, koku açısından hoş, ince ve dişlere karşı direnmeyen bir yapı arz ediyorsa, buna olgun elma deriz.

Kâmil bir ev çabucak tanımlanır. İyi bir at da tanımlanabilir. Fakat kâmil insanın tanımı her şeyden daha zor ve problem atıktır. Bu nedenle de kâmil insan hakkındaki muhtelif görüşleri, açıklamaları gündeme getirmeliyiz ki; hangisi dürüst, hangisi daha doğru veya en azından bakış açımızla teşhise ulaşamadığımız noktada, Kur'an açısından

bu görüşlerin hangi ölçüde, ne dereceye kadar te'yid edildiği konusunda fikir sahibi olalım.

Söylenmesi gereken Kâmil insanın faydalanan insan olduğudur. Kemâle erişmiş insan, doğadan ve çevresinden maksimum ölçüde faydalananıdır. Ancak bu tanımın yanlışlığını kabullenmek gerekir. Çünkü; insanın kemâli faydalanmayla belirlenip ölçülemez. Her kim, dış nesnelere daha çok yararlanırsa, çıkar sağlar ve pay sahibi olursa daha kâmil, denilemez. Çünkü:

Birincisi: Hiç bir nesneyi bu şekilde tanımlamıyoruz. Kâmil bir atı faydalanan bir at olarak tanımlamayız. Atı; nitelikleriyle, kendine özgü konumuyla dikkate alırız. Kâmil at; daha fazla yem yiyen at değildir. Ya da olgun elma için doğadan -hava,su, ışık... daha fazla yararlanandır, demeyiz.

İkincisi: Hangi vicdan; kâmil insan için daha fazla faydalananıdır, tanımını kabul eder. Çünkü; bu tanıma karşıt olarak, doğadan daha az faydalanan insan eksiktir, demek gerekir. Daha fazla faydalanan kâmil, daha az faydalanan eksik!

Bu bağlamda iki insanı ele alalım: Birisi Muaviye gibi olsun. Dünya nimetlerinden ve koşullarından maksimum ölçüde yararlanan biri olsun. Ömrünün sonlarında şöyle dediğinden söz edilir: «Ben dünya nimetleri içinde yüzdüm.» Vakıa olarak da böyledir. 60 yıl yaşadı. Bunun 40 yılında Şam'a hükmetti. 20 yıl vali, 20 yıl da sultan olarak güçlülüğünü sürdürmüştür. Bir diğer insanı düşünelim ki, Emirül-mü'minin gibi olsun. Muaviye'nin aksine dünyada zahitçe yaşamış olsun. Zühdünde de bir felsefe sahibi olsun. (1)

HAYATIN HEDEFİ

Felsefesi şudur: Özgür yaşamak (1) Kuru kuruya zühd değil, halkın sorumluluğuyla yüklü bir zühd. ister. Ya bağışlar, ya diğerleriyle dert taşlık yapar yada dünyanın bağımlı kölesi olmak ve gönlünü maneviyat için boş bırakır. Her neyse. Her ne durum ve nedenle olursa olsun, örneğin dünyadaki payı 17 ekmeklik olan bir varlık. Böyle bir insan, dünyadan bu kadar az yararlandığı için eksik olsun?!

Eğer konuya bu açıdan yaklaşırsak, insanı, hayvandan daha aşağı bir dereceye indirmiş oluruz. Çünkü hiç bir hayvanı kemâl yönünden faydalanma ölçüğüyle değerlendirmiyoruz. Konuya dikkatle yöneldiğimizde, bireylerin konuyu faydalanma açısından ele almadıklarını, böyle düşünmediklerini, insanın faydalanma açısı olarak ele alınan meselelerde konunun iyilik ve kötülük olarak ele alındığını görürüz. İnsan kemâlinin asıl ve başlangıcını faydalanma dışı olarak bilirler.

Elbette bu yaklaşım biçimi doğru değildir. Bu noktada bir başka ele alınmaya değer konu gündeme gelmektedir. Hiç kimse, insan kemalının doğadan daha fazla yararlanma ve maneviyatı yadsımağa dayalı olduğuna inanmamaktadır. Ya da her tür insanî eylemin yadsınması. Bu noktada. Zihinleri çokça meşgul eden bir başka konu daha vardır: Dünyadan faydalanma insan kemâli değildir. Peki ahiretten yararlanma nasıldır? İnsanın kemâli yararlanmadır, ancak ahiretten yararlanma! Dünyadan yararlanma konusunda şunu söylememiştik: Dünyadan yararlanma özel düşünme biçimiyle ahiretten yoksun kılıcı bir nedendir. Ancak, ahiretten yararlanma, dünyadan yararlanma için bir engel oluşturmaz. İnsanın kemâli bu paylaşımda, yani ilâhî nimetlerden yararlanmadadır. Ancak bunlar nihaî olarak gerçekleşmez.

Belki nihaî gerçekleşmesi ahiret ve cennettir. Bunun için de avamın zahitleri, ahirette daha fazla pay sahibi, fayda sahibi olmak için çokça ibadet ederler. Cennet için ibadet etmek, daha fazla çıkar ve pay için yapılan ibadetten başka bir şey midir? İbadet faydalanmanın başlangıcıdır. Doğal olarak her başlangıç sahibi daha erdemli ve onurludur. İbadet faydalanış için salt bir araçtır. Ebu Ali şöyle söylemektedir: «Arif olmayanlar nezdinde ibadet dünyada ve ahirette daha fazla ecir almak için yapılan bir muameledir.» O tıpkı ücret karşılığı çalışan işçi gibi ibadet eder. Ücret karşılığı çalışanın hedefi para kazanmaktır. Eğer para yoksa çalışmaya hazır ve razı değildir. Bu şahıs ta ahiretteki fayda için ibadet eder. Bu durumda insanın kemâli meselesi yeniden bir başka biçimde faydalanma esprisine dönüşmüş olur. Ama dünya değil ahiret!. Konu İslâm mantığıyla ele alındığında ahiretteki fayda için yapılan ibadet çokça eksiktir. Yani insan Allah'tan ibadet adıyla bir şeyler -karşılık- istemekte. Allah, böylece bir araç kılınmakta. Allah'a Allah'tan ahirette istediği cennet ve fayda miktarınca yönelmekte. Allah'ın emrine, Allah, karşılığında Ahiret kazancını versin diye boyun eğmektedir. Bu da ibadettir. Allah'a yapılan asıl ibadeti ise imamların sözlerinde görmekteyiz. Bu konu Nech-ül Belağa'da²⁴ da belirtilmektedir.

«Tamah, çıkar karşılığında Allah'a ibadet edenlerin işi ticarettir. Korkarak Allah'a ibadet edenlerin işi kö-

---

²⁴- Nehc-ül Belağa: Hz. Ali(a.s) 'nin söz ve hutbelerinin bir araya getirildiği kitabın adıdır. (Ç. Notu)-

HAYATIN HEDEFİ

leliktir. Allah'a şükür için ibadet edenler, hakkıyla ibadet edenlerdir...»²⁵ biçiminde bir çok ibare kullanılmıştır. Bir kavim ibadeti, ne tamah nede korku nedeniyle değil de, salt Allah'ı şükre lâıyk bildiklerinden, şükür için yaparlarsa bu gerçek ibadettir. Sevap, cennet-cehennem olmasa da onlar yine de Allah'a ibadet ederler. Hz. Ali'nin bunlardan daha açık, daha anlaşılır olan bir diğer sözü de şudur:

«Ey Allah'ım! Sana ne ateşin korkusu ne de Cennetin tamahıyla ibadet etmiyorum. Seni ibadete layık gördüğüm için ibadet ediyorum.»

İnsanın kemâlini faydalanmada bilmekte bir görüştür. Eğer bu faydalanışı, dünyada her erdemın inkârının gereği sayarsak, faydayı Ahirete yöneltiriz ki, bu da doğru bir yaklaşım değildir. Eğer öyle olsa, en mükemmel ibadetin, fayda için yapılan ibadet olması gerekir. Oysa en eksik ibadetin böylesi ibadet olduğunu biliyoruz.

Sonuç olarak; insanın kemâli, insanın dış çevreden daha fazla faydalanmasındadır, denilemez.

Bu konudaki diğer bir görüş ise, kemâlin bir ruhanî, bir de maddî kısmının olmasıdır. Maddî kısmı, daha önce değindiğimiz faydalanma esprisine döner. Ruhanî görüş ise, şu biçimde ele alınmaktadır.

---

²⁵ - Eğer bir kavim çıkar için ibadet ederse bu tüccar ibadetidir. Eğer bir kavim korku için ibadet ederse bu özgürlerin ibadetidir. (Nehc'ül Belağa- Hikmet:229)

İlk etapta ve ele alınmaya değer en önemli görüş ariflerin görüşüdür. Arifler konuyu; «Kâmil İnsan» başlığı altında ele alırlar. Ariflerin bu görüşlerini kesinlikle dinlerden aldıkları söylenebilir. Konuya ilişkin görüşlerini «Adem» meselesinden,(3) Eğer bir kaim çıkar için ibadet ederse bu tüccar ibadetidir. Eğer bir kavim korku için ibadet ederse bu özgürlerin ibadetidir. (Nehc-ül Belâğa-Hikmet: 229) 69 daha bütüncül yapısıyla; «Nebi», «Veli» ve tüm dinlerde bulunan «Mehdi» meselesinden ilhamla geliştirmişlerdir. ünlü bilgin L. Massignan'un Abdurrahman Bedevî tarafından Arapça ya çevrilen «İslâm'da Kâmil İnsan» adlı ünlü kitabında ²⁶(4) şöyle demektedir:

«Kâmil insan görüşü, Helenistik, yani Yunanlılardan kalma bir miras değildir. Yunan felsefesi kâmil insan hakkında hiç bir söz söylememiş, konuyu hiç ele almamıştır.»

İslâm Dünyasında «Kâmil İnsan» konusu özellikle arifler arasında ele alınmıştır. Ariflerden Muhyeddin-î Arabî bu konuyla ilgili çok söz söylemiştir. Diğer arifler de bu konuda kitaplar yazmışlardır. Bu cümleden olarak, Abdülkerim Deylî «İnsan-ı Kâmil» adında bir kitap yazmıştır. Azizüddin Nesefî'nin «E1-İnsan-ül Kâmil» ve Mirza Seyyid Hasan Bergeî'nin kardeşi Seyyid Muhammed Bergeî -Şair ve arif bir insandır- «E1-İnsan-ül Kâmil» adındaki kitapları yazmışlardır.

Arifler, mesleklerinin gereği insanın kemâli konusunda açık bilgi sahibidirler. Bu görüşler başkalarının kabulünü

---

²⁶- Kitabın Fransızca orijinalinden Farsça'ya çevrilmesi yararlar sağlayacaktır.

HAYATIN HEDEFİ

elvermez. Görüşleri, kesin ve tam hükümlü ilginç sözlerden ibarettir.

Arifler gerçeğin tek ve yalnızca Allah olduğuna inanırlar. Allah'tan başka gerçek kabul etmezler. Diğer gerçekleri O'nun gölgesi kabul ederler. Kabul ettikleri gerçeği ise, onun Allah'la olan ilgisi-ilişkisi nedeniyle kabul ederler. Ariflere göre her şey Allah'ın isim ve sıfatıdır. Allah'ı ayn, nesnelere ayn olarak ele alıp yargıya vardığımız sürece, ariflerin görüşüne, göre, küfür, şirk ve kapkara örtüler altındayız. Eğer böyle ölürsek karanlıkta ölmüş ve gerçeği algılayamamış oluruz.

İnsan, gerçeği algılayıp ona ulaştığında kâmindir. Arifler teknolojisindeki «Hakka vusul - ulaşma» kavramı; -Allah korusun- Allah'ın insana hulul²⁷ etmesi anlamında değildir. Allah için yarattığında görünmesi, onda birleşmesi muhaldir. Arifler, asla Allah için ikincil kabullenmezler.

Şebusteri der ki:

«Burada hulul ve birleşme muhaldir -akıl dışıdır

Vahdette ikilik, delaletin ta kendisidir.»

Allah için hulul kabul edilse, bu ikilik ve şirkidir. Ondan kaçılır. Eğer İttihadın (Birleşme) da iki olgunun birleşmesi

---

²⁷ - Hulul: Kavram olarak Allah'ın bir şeyde ilâh olarak, belirmesidir. Hıristiyan inancında olduğu gibi; Allah Hz. İsa'ya hulul ettiğinden Hz. İsa Allah'ın -haşa- oğlu ve bir ilâhtır.» (Ç. Notu)

olduğu söylene, buradaki ittihat kavramında nesnenin durumu ikinci bir ilâh olma değildir. Belki Allah'ın yarattığında tecellisidir, yaratışıdır.

Buna karşılık Vusulün (kavuşma) anlamı, O'nda yok olmaktır. Yok olmak ise; insanın hakikati algılayış noktası anlamıdır. Kendini algılayışı O'nu (hakikati) algılayışındandır. Her şeyden önce hakikati algılar ve görür ki; önünde, arkasında ve beraberinde Allah'ın dışında hiçbir şey görünmüyor. Bu bakış açısından ben-biz kalmamıştır. İşte yok olma budur!

Ariflerin yaklaşımı şudur: Hakikat bir şeyden başkası değildir. Ondan başka olan her şey ona karşıt bir ikinci değil, belki O'nun isim ve sıfatlarının tecellisidirler. İnsanın kemâli, hakikata ulaşmasındadır. Hakikata ulaşma ise; bu durumu tam olarak algılama, her şeyde ve her şeyle O'nu görme -Nerede olursanız O sizinledir- derecesine ulaşmaktır. Her şeyle beraber, belki her şeyden önce onu görmek. Her şeyin kuramında O'nu görmek. Her şeyi vakıa olarak On'da, bu arada kendini de O'nda görmek. İşte o zaman benlik kalmaz. İşte bu «fena»-yok oluş- anlamıdır. Derler ki, eğer insan bu duruma ulaşırsa -ittisal-birleşme- ve fena gerçekleşir. Onların deyimiyle «Allah'ın eli açılır, genişler»Arifler ulaşmağa da inanırlar. «Sülûk» da budur.«Seyr ilâ-Allah». «Sülûk ilâ-Allah»! Bizim «Tearrup» deyişimiz de yakınlaşma anlamıdır. Arifler Allah'a doğru bir gidiş yöntemini (Seyr-üs Sülûk)kabullendiklerinden, yakınlaşmanın menzillerini(aşama) de kabullenirler. Bunun için de özel menzillerin varlığına inanırlar. Birinci menzil aşılma-

HAYATIN HEDEFİ

dan ikinci menzile ulaşmak muhaldir. Arifler, Hakikata ulaşana dek menziller tesbit etmişlerdir. Onlara göre, insanın kemâli açık ve aydınlık bir konudur. Hakikata erişmeyen insan, eksik ve örtülüdür. İnsanın, insanlığı ve asli yetenekleri hakikati tanıyıp bilip, ona ulaşmaktır.

Ulaşmayan kişi, geride kalmıştır. Bu yolculukta binek ise; Aşk, «Sevgi» ve «Dostluk»tur. Yol, gönül ve kalbin yoludur. Düşünce ve felsefe vs. nin yolu değil.

Ariflere göre; her şey ve her kemâl, bu kemâlden türemiştir. Her şey ya bu kemâle ulaşma yoludur ya da bu kemâlden kaynaklanmıştır. Örneğin Zühd insan için kemâl midir? Evet, derler. Çünkü zühd bu yolun koşuludur. Alçakgönüllülük kemâl midir? Evet... Çünkü o da bu yolun koşuludur.

Ahlâk güzelliği olan şeyler; elden tutmak, hidayet ve irşad etmek güzeldir. Çünkü sayılanların hepsi bu yolun türevleridirler.

Ariflerce açık olan bir görüşte; kişinin hakikata ulaşması, insanları irşad ve hidayet etmesidir. Çünkü; kemâlde ve hakikata ulaşmada eşitlik vardır. Hakikat tektir ve insanın kemâli -yani hakikata ulaşıp birleşmesi- de tektir.

2 - İlâhiyatçı filozof ve bilginlerin insanın kemâli hakkında daha farklı görüşleri vardır. İnsanın kemâlini başka bir biçimde tanımlamaktadırlar. Tanımın ariflerin dedikleriyle az bir farklılığı vardır.

Bilgiler nezdinde, ariflerin belirttiği yol, sülûk, ulaşma ve yok olma gibi konular yoktur. Bunlar felsefenin konusu olmaz. Felsefeye göre insanın kemâli iki şeydedir:

Birincisi: Hakikati, bir başka deyimle hikmeti-ilim kelimesi uygun değil- algılamak. Arifler hakikat, bilgiler hikmet derler. Bilgeler hikmeti; eşyanın içinde bulunduğu biçimdeki hakikatları ve varlık sistemini varolduğu biçimiyle algılamak olarak tanımlarlar. Külli sistemin algılanışıdır kastedilen, yoksa cüzlerin algılanışına hikmet denilmez. Cüzlerin algılanışı bilimlerin işidir. Örneğin; elemanın özelliği nedir? sorusu ilim konusudur, hikmetin değil. Bir evin yapısını ve detaylarını tanırırsınız. Tahran'ın sokaklarını bir yaya olarak tanırırsınız. Ancak Tahran'ın küllî (genel) yapısını bilemezsiniz. Örneğin; içme suyunun nereden geldiğini, elektriğinin kaç kaynaktan geldiğini, belediye ve yönetim biçiminin nasıl olduğunu bilemezsiniz.

Bilgeler; insanın kemâlini evreni bilip-tanımada görürler. Evrenin genel olarak, doğru, sağlıklı ve «Bilimsel bir evren» tanımıyla tanınması, insanlık dünyasının aynı ve evrenin ilmî olması gerekir. Hikmeti, insanın ilmî ve aklî bir evrenden, aynı bir evrene dönüşü olarak tanımlarlar. Örneğin; varlığı zorunlu olan aynı evrende, soyut, maddî ve vasat fenomenlerin küllî (genel) sistemi vardır ve insan bunları bilmelidir.

Kâmil insan hikmeti bulan insandır. Şahit, delil ve fenomenlerde hikmet söz konusu edilebilir, ancak asla hikmet olmayabileceğinden hikmetten söz edilemez.

Kur'an şöyle buyuruyor:

«(Allah) kime dilerse, hikmeti ona verir: Şüphesiz

HAYATIN HEDEFİ

**kendisine hikmet verilene çokça hayır da verilmiştir.
Temiz akıl sahiplerinden başkası öğüt alıp düşün-
mez.»²⁸**

Özet olarak bilgiler, insanın kemâlini hikmette görmekte-
tedirler.

İkincisi: İnsanın kemâli adalettedir. Toplumsal adalet, ahlâkî adalete tabidir. Bunun anlamı ise; insanın eğilim, iç-
güdü ve istekleri arasındaki uyum, denge ve adaletin aklın egemenliği altında gerçekleşmesidir.

Aklın tüm şehvî, kin, sinirsel ve öfkeye dayalıya da çağdaş deyişle tüm içgüdü ve eğilimlere egemenliği ve sultanı. Öyle bir sultan ki; her eğilimin pay ve tadını ifrat ve tefrit olmaksızın, bir diğer eğilimin ya da içgüdünün hak-
kını kaybettirmeksizin veya onun hakkından fazlasını ver-
meksizin ona akıl verecek.

Bilgeler insanın iki boyuta sahip olduğuna inanırlar. Biri bedenî güçler, diğeri olağanüstü güçler 74 boyutu. Fizikö-
tesi (Metafizik), boyutu itibariyle kemâl hikmette iken, fi-
zikî yapı itibariyle kemâli adalettedir. Birincisine nazarî, ikincisine de ilmî aklın kemâli derler.

Bilgelere göre Kâmil insan; aklî, nazarî konularda bil-
gece, pratik kanunlarda insanî, ahlâkî açıdan ise yüzde yüz
adaletli olan insandır.

Onlara göre, hikmetin kendisi, orijin itibariyle kemâldir.
Bilim ise, özelliği açısından hikmete üs olabilen kemâldir.
Kuşkusuz bilim, mutlak anlamıyla hikmetin bir parçasıdır.

---

²⁸ - Bakara/269

Öyleyse külli hikmet kemâldir, kemâle başlangıç (önsöz) değil!

İmanın hedef ya da araç oluşu konusuna değinmiştik. Şimdi aynı soruyu hikmet için soruyoruz: Acaba hikmet insan için hedef mi, yoksa araç mıdır? Bu soruyla bağıntılı bir şekilde; acaba çağın sorunu olan ve birkaç yüzyıldır gündemde olan bilim; insan için amaç mı yoksa araç mıdır? Ya da hem amaç, hem de araç mıdır?

Acaba bilim insanın kemâli midir? Eğer bilim kemâl ise, buna bağlı bir çıkar da söz konusudur. Kural olarak bilim yarar için güzeldir. Yararı olmayan bilim de dert değildir. Hangi bilimin yararı daha çoksa o daha iyidir. Hangisinin yararı daha azsa, değeri de azdır.

3 - Bu konuya ilişkin bir diğer görüş ise; kemâlin «şefkat - merhamet - sevgi» duygularında olduğudur. Daha özlü olarak «sevgi» dedir. Ya da diğer bir deyimle insanın kemâli için temel koşullardan biri de sevgidir.

Bilgelere göre; «Hikmet ve adalet», ariflere göre «Hakikat», ahlâkî olan bu görüşe göre ise; insanın kemâli «sevgi» dedir. Kâmil insan; sevgisi başkalarına oranla fazla olandır.

Kendinden başkasını ne kadar çok severse, kendinden başka insanları, canlıları ve evreni -işte insan- bu üstün sevgisiyle daha kâmil olur.

Sevgisiz, katı ve başka şeylerle ilgilenmeyen insan o denli bencildir, kötü ve eksiktir. Böyle bir insanı da ahlâk mahkum eder. Çünkü; fasid ahlâkın odak noktası egoizmdir. İnsan egoizmden (bencillik) ne kadar uzaklaşarak sosyalize olursa, ahlâk o denli etkin olur. Bu aynı zamanda

HAYATIN HEDEFİ

Hinduların da dayandığı bir konudur. Gandi; «Benim dinim budur» adlı kitabında bu konuya çok güzel değinmiştir. Hindular hem «hakikat» hem de «sevgi»ye dayanmaktadır. Bu iki özelliği de kovan Batı Uygarlığıyla açık bir ilişki halindedirler.

4 - Bir diğer görüş ise; insan kemâlinin güzellikte olduğu doğrultusundadır. Buradaki güzellik fiziksel anlamıyla değildir. Amaç ruhî güzelliktir. Bir başka deyimle; zarif iş, eylem ve sanatlar, zarif bir ruhun ürünüdürler. Bu nedenle de tüm şeyleri zarif ve güzel adıyla anarlar. Hatta bizim iyi olarak nitelendirdiğimiz ahlâka, güzel olduğundan kemâldir derler. Bilim güzellik türlerindedir. Gerçeğin kendisi bile güzel olduğundan kemâldir. Öyleyse insanın kemâli güzelliktedir. Elbette bu ayrıcalıklı birdeyimdir. Yoksa «ayrıcılık» kelimesi de yoktur.

5 - Bir diğer görüşse yalnızca batılılarca çokça kullanılır. Bu görüşte insanın kemâlini maddî boyut belirler. Daha önceki görüşlerde ileri sürülen«Hakikat», «Hikmet-adalet», «sevgi» ve «güzellik» gibi kemâl ölçütlerinin hepsi ruhî boyuta yönelik olduğundan maddi bir boyut içermezler.

Bu görüşte insan kemâlinin ölçüsü «güç»tür. **Kâmil insan, yani güçlü kuvvetli insan!** İnsan ne kadar güçlü olursa, dış dünyaya ne kadar güçle egemen olursa, insanlara ne kadar sulta ile hükmetse o kadar kâmildir. Darwinist teori de bu temel espriye dayalıdır. **Darvin'e göre varolan, en kâmil olandır. Daha güçlü, daha çok kendini koruyabilen, çatışma meydanında rakibini alt edebilen bir varlık...** Darwin «güçlünün yaşaması» esprisiyle, ahlâkı genel anlamıyla ortadan kaldırmıştır. Kemâlin güçte olduğu kabul edilirse, ahlâk temelden sarsılır. Bu yaklaşımla tumturaklı ve cilâlı laflarla

tüm batılılara şunu der: Biz büyük keşifler yaparak, bin yıllık yanlışlığı ortadan kaldırdık. Bu yanlışlık; bilimin peşi sıra gitmelerine rağmen bilimi niçin istediklerini bilmelelerini engelliyordu. Fakat biz diyoruz ki; akıl, insanın derdini gidererek, gücünü arttırarak onu doğaya daha fazla egemen kılıcıdır. Bu nedenle «Deneysel bilim adıyla hikmet bir değer olsa da kemâl değildir. ben bilim. Bu izleyişle uygarlık ve sanatı... ileri götürdüler.

Kuşkusuz bu ileriye .götürüş doğrudur. Ancak insana faydadan çok zarar getirdiler. Bu noktadan hareketle; Ariflerin «hakikati» bir hiç, kemâl ve bilim adıyla hikmet bir değer olsa da kemâl değildir. İnsanın kemâli sayılan sevgi ve kendisi kemâl olan iman değerden düştü. Her şey gücün başlangıcı oldu. Bu yol, insanlığı değiştirdi. İşte o günden bu yana insanlık tüm iddialarına rağmen hiçbir maneviyata inanmamaktadır. İnandığını söylese de, ameliyle sözünün aksine hareket etmektedir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Nietzsche felsefesinin yansımasıdır bu. İnsanı hayrete düşürecek kadar aşırı sözler vardır. Ancak bu sözleri dile getirecek kadar zamanımız yok. Nietzsche daha açık söylemektedir.

Aslında bilimsel seyir çizgisini Bacon aracılığıyla değiştirmek, ahlakta Nietzsche'nin sözlerini getirmiştir. Bacon'un yolunun mantıksal sonucu, bilimsel bilimin hizmetine sokmak olunca, insanın kemâlini sosyal ve ahlâkî düzlemlerde salt güçte görmek Nietzsche'nin sözlerinin ta kendisidir.

Beşinci konuşma:

İSLÂM'IN ASIL İDEALİ

Konumuz, İslâm'ın insan hakkındaki temel hedefidir. İnsanın kemâli İslâm açısından nedir? Kâmil insan İslâmî açıdan nedir? Bir ekolün, izleyicilerini gösterdiği yolla biçimlendirmesi, bizzat onun iradesinin seçişiyle bu işi ona yaptırması ve başka bir yol bırakmaması doğaldır. Bir ekol önce, izleyicilerine hedefini açıklar, daha sonra da bu hedefin ardı sıra yürü, der.

İslâm'ın kâmil insan için belirlediği hedef, bir müslümanın işlerinin sonucunda elde etmesi gerekenlerle aynıdır. Demek oluyor ki; İslâmî açıdan kâmil insandan söz etmek demek, doğal olarak İslâm'ın ideolojisindeki aslî hedef ve ideallerinden söz etmek demektir.

Şimdi konu daha bir aydınlandı. Daha önce kâmil insan ve insanın kemâline ilişkin görüşleri tekrar açıklamalıyız ki, İslâm'ın görüşünün bu görüşlerle uyumlu olup olmadığını, ayrıcalık olup olmadığını görebilelim.

Özet olarak; «Kâmil insan» hakkında en çok arifler söz söylemiş ve bu kavram da onların malıdır. Ariflerin dünyasında hakikat tektir. Bu tek hakikat; hakk ve yaratıklarının

zatında eşittirler ve yaratıklar hakkın tecellileridirler. O'na aykırı, O'ndan farklı değildirler. En kapsamlı yaratık olan insan; ilâhî isim ve sıfatların en kâmil görüntüsüdür. Öyleyse insanın kemâli, aslına dönüşüdür.

Öte yandan hakikati, salt hakkın zâtı, diğerlerini de O'nun gölgeleri olarak bilirler. Yani «fenomen»!Kendileri, kendilerine oranla hakikî işlerin ölçüsüdürler. Ancak hakkın zatına karşı ise, kendi deyimleriyle bir «nesne»dirler. Nesne ise, belki yoktur.

Söz hakktan açılrsa O mutlak Hakk'tır ve O'nun karşısında hiçbir şey hakk değildir. Bunlar hakka ulaşmanın veya kendi özel deyimleriyle «hakk'ta yok olma»nın bir çizgi olduğuna inanırlar. İnsan,asıl vatanından ayrılıp gurbette yaşayan bir varlık hükmündedir. İnsanın kemâl ve mutluluğu asıl vatan olan hakka dönmektedir. Yani; «Biz Allah'tan geldik ve O'na döneceğiz.» Onlar bir yol ve bineğe inanırlar. Yol olarak, insanın tüm varlığı, yani kalbi! Yol, kalbin tavır ve değişimleridir. Onların deyimleriyle; insan, çokluklardan vazgeçerse kemâlin vahdetine ulaşana dek ve örtüler kalkana dek yol devam eder. Bu yolun bineği ise; aşktır, ibadettir, nefsi arındırmadır ve...

Bilgelere göre konu böyle değildir. Onlara göre insanın cevheri «Algılama Melekesi»dir. Gerçek; insanın bu algılama melekesidir, diğer özellikler ise bu melekenin dalları ve detaylarıdır.

İnsanın kemâli idrâkinin güçlenişinden ibarettir. İdrâk gücü ise, iki boyutludur. «Nazarî ve İlmî». Nazarî açıdan insanın kemâl i«hikmet»tir. Varlıkların gerçeklerini olduk-

HAYATIN HEDEFİ

ları gibi bulmak. İlmî boyutta ise kemâl, «adalet»tir. Adal-
letten amaçları ise, insan varlığına aklın egemen olmasıdır.
Başka bir güdü ve eğilimin değil, yalnız aklın! Tüm güdü
ve eğilimler aklın boyunduruğunda olmalı. Eflatun'un top-
lum konusunda inandığı budur. Eflatun'un ütopyasında,
toplum «erdemli şehir» olunca filozoflar egemen olur ve
egemenler filozof... Bu varsayımı bireye indirgeyerek der-
ler ki; bireyin varlığında filozofluk egemen olduğundan in-
san mutludur. Yani, düşünme güçlü olan akletme gücü in-
sanın varlığına egemen olmalıdır, diğer güçler değil. Filo-
zof ve bilgelerin literatüründe hakikata ulaşmak konusu
yoktur. Onların sözleri ruh ve kalpte değil, düşünmededir.
Yolları ise kavram ve düşünce yolu dizer. Bir düşünceden
diğerine giden yol. Binekleri ise, akletme, algılama gücü!
Mantık, akıl ve delil çıkarma bineğiyle bu yol aşılmalı.

Demiştik ki, bir grup ta insanın kemâlini «sevgi»de bilir:
Bunlara göre Kâmil insan diğer insanlara karşı kendinden
vazgeçendir. Diğer insanlara karşı kendinden sıyrılabilen-
dir. Diğerlerini o kadar sever ki, kendisiyle onlar arasında
bir engel görmez. Başkaları için hoş olmayanı kendi için de
hoş görmez. Kendisiyle diğerleri arasında olabilecek bir iş
noktasında, diğerlerini kendine tercih eder. Öyleyse insanın
kemâli sevgidedir. Bu ekolün dayanağı insanî yüce şefkat
duygularıdır. Bu duyguları olgunlaştığında insan, kemâle
erişmiştir.

Diğer bir ekol ise, «güzellik» esprisine dayanır. İnsanın
kemâlini güzellik ve cemâl'de bilir. Fiziksel güzellik bir de-
ğer taşımaz. Manevî güzelliği ve yüce ahlâkı güzellik ve er-
dem bildiklerinden kemâl kabul ederler. Aslında Sokrat'ın

Fazilet ekolü ahlakî açıdan bu noktayla özdeştir. Falan şey «Erdem»dir. Yani «Aklî güzellik»tir. Ahlâkı; aklî güzellik ve çirkinlik temeline dayandıran bir ekol! İşte Sokrat'ı fazilet esasına dayanan ahlâkî ekolü budur. Derki, doğruluk iyidir. Çünkü güzeldir. Aklın terminolojisindeki iyinin ölçüğü, duygulardaki iyi ve güzeldir. Biri aklî, diğeri duygusal olan iki iyi var. Ancak aklî iyi, duygusal iyinin etkisindedir.

Bunlara göre bilim de güzel olduğundan kemâl, cehalet ise alçaklık ve çirkinliktir. Güç de böyledir. Sokrat'ın ahlâkında her şey erdem ve alçaklık diye iki boyuta, çirkinlik ve güzellik denilen iki espriye, kısaca aklın çirkinlik ve güzellik anlayışına dayalıdır. Bütün bunlar daha sonra aklın güzellik türevleri olan şiir, sanat ve estetike dönüşür. Çünkü, yaratıcı güzel olmazsa güzel olanı yaratamaz. İnsan ruhu güzel olmazsa güzel şiirler terennüm edemez veya sanatçı güzel bir eseri yapamaz. Derler ki, Kaçar Sultanlarından biri tek beyit söyler, ikinci mısrasında takılıp kalır. Tüm şairleri bunu tamamlamak için yardıma çağırır. O mısra şuydu:

“Dünyada Yusuf güzelliği gibisini kimse görmedi,”

Bir türlü devamını getiremiyordu. Her bir şair bir şeyler söyledi. Olmadı. Bir şair:

«Güzellik Yusuf'u yaratandandır.» mısrasını söyleyince en iyisinin bu olduğu görüldü. Gerçekte de böyledir. Yaratılanın güzelliği en doruk noktada değildir.

Birisi güzel şiir terennüm eder veya güzel eserler yaparsa, bu aslında ruhunun ulaştığı güzelliğin doruğunu ifade eder.

HAYATIN HEDEFİ

Bunlar değişik görüşlerdir. Şimdi İslâm'ın kendisini gündeme getirelim ve İslâm'dan ne algıladığımızı görelim. Bu konu ele alınması güç bir konudur. Çünkü yeterince gündeme gelmemiş ham bir yapıdadır.

Acaba İslâm daha önce anlamını belirttiğimiz«Hakikat»e çağırıyor mu çağırıyor mu? Biz ariflerin sözlerini yüzde yüz kabul edemeyiz. Ancak Şu kadarını söylemeliyiz ki; İslâm'ın söylediği Allah, diğer varlıkları yarattıktan sonra nasıldır? Çocukları olduktan sonra yanlarında oturan bir baba mıdır?Tüm rızıkları elinde tutan bir birey gibi, tüm varlıkların azığını veren midir? Aristo'nun evrenin tüm hareketlerinin ilki olarak gördüğü ilk hareket midir?

Böyle değildir.

Allah hakkında İslâm'ın mantığı tüm bu sözlerden yücedir. **O öyle bir varlıktır ki, diğer her Şey O'nun karşısında bir Şey sayılmaz. Eğer o hakikat ise diğerleri «serap» yada «gölge» hükmündedir.**

«Allah göklerin ve yerin nurudur.»²⁹

Yani kendisi vardır. Vardır ve her Şey O'dur. Tüm göklerin ve yerin nurudur. Kuran'ın Allah hakkındaki sözleri böyledir. «Mutlak hakk» O'dur. Kur'an buyurur ki:

«Biz ayetlerimizi hem afakta hem de kendi nefislerinde onlara göstereceğiz; öyle ki, Şüphesiz O'nun hakk olduğu kendilerine açıkça belli olsun.»³⁰

---

²⁹ - Nur/35

³⁰ - Fussilet/53

«Yalnız o haktır» ile «O'nun hakk» olduğu arasında fark vardır. Gerçekte bir mü'min Allah'a iman edince, diğer her şey onun gözünde hiç mesabesine iner. Her şeyin karşısında hiç olduğu bir şeye iman! Sa'dî Bostan'ında bu konuyu belli bir ölçüde güzelce açıklamıştır. Arif ve bilgelerin Allah hakkındaki görüş ayrılıklarını açıklamakta ve şöyle demektedir:

«Aklın yolu giriftlik içinde giriftlikten başkası değildir.»

Arifler için Allah'tan başkası hiç yoktur.»

Daha sonra «Allah'tan başkası hiç yoktur»u izah etmek ve «onlar ilâh bunlar değil»in arasında tek ilâhın Allah olduğunu belirtmek için der ki:

«Gerçeği tanıyana bu söylenebilir.

Fakat kıyas ehli hayrette kalır.

Gök ve yerden sonra ne vardır?

Ademoğlu, cin ve canlılar kimdir?»

Sa'di bunlar arasında olumsuzluk bulunmadığını belirterek, şu cevabı verir.

«Ey akıllı, övülmüşü sordun,

Cevabımı vereyim, dirayeti övülen: Dağ, felek, deniz ve güneş

Ademoğlu, hayvanlar, cin ve melek Hepsi ne kadar var iseler de O'ndan eksiktirler.

O'nun varlığıyla varlık sahibi olmuşlardır.» Eğer O varsa, onlar bir şey değildir.

HAYATIN HEDEFİ

«De ki «Allah» sonra da onları bırak»³¹

Allah dedikten sonra onları bırak; hepsi peşi sıra gelir. Birisinin ilâh olarak Allah'ı tanıdıktan sonra, başka bir kutba yönelmesi akıl dışıdır. Ya da bir başka şeyi Allah karşısında bir kutup olarak varsayması imkânsızdır.

İslâm'da Allah'a olan iman budur. Bir sanatkâra benzetilmenin çok üstündedir. Allah öyle bir sanatkâr ve yaratıcıdır ki, diğer şeyler O'nun karşısında hakikat sayılmazlar. O kadar yüce ve büyüktür.

Bilgelerin dediğine gelince... İslâm'da hikmet konusu vardır. Eşyanın hakikatını bulmak. Bizim küçük ve kısır çekişmelerimiz yoktur. Bilgelerin hikmet için ölçü bildiklerini, bilip bilmememiz mümkündür. Ancak hikmetin aslı olan eşyanın varolan şeklindeki gerçekler konusu, İslâm'ın konusudur.

Kur'an'ın şu buyruğundan daha iyi bir tanım ve deyimini nerede bulabiliriz:

“(Allah) kime dilerse hikmeti o'na verir; şüphesiz kendisine hikmet verilene çokça hayr da verilmiştir. Temiz akıl sahiplerinden başkası öğüt alıp düşünmez.”³²

---

³¹ - En'am/91

³² - Bakara/269

Asıl olarak hikmet, beşerin hayrı olarak adlandırılmış ve yaklaşık olarak kemâl ile eş sayılmış bir kavramdır. Salt yarar değil, hayr. Kendisi dilemeli. Yoksa bir şey için, bir şeyin seçilişi gibi değil.

Adalet de böyledir. Burada söz konusu edilen ahlâkî adalettir. Elbette sosyal adalet bireyin kemâliyle bağıntılı değildir. Sosyal adalet toplumun kemâliyle mümkündür. Burada konumuz bireyin kemâlidir.

Ahlâkî adalet konusunda İslâm'ın da görüşü vardır. İslâm'ın içgüdü ve eğilimlere ilişkin görüşü en olumlu görüştür. Her içgüdü ve eğilimin doyurulmasına ve bu konuda ifrat ya da tefrite kaçılmaması gerektiğine inanır.

Elbette İslâm salt aklın egemenliğini yeterli görmez. Gerçek olan da aklın tek başına içgüdü ve eğilimlere hükmedemeyeceğidir. Ancak İslâm herhalde adaletten yanadır. Aklın yanı sıra iman da olmalıdır. Eğer bu içgüdülerin egemeni insanın filozof gücü olursa gevşek olur, doğru da olmaz. İnsan aklı gücü eğer bir iman ve idealin yardımı olmazsa, vücut ülkesinde tek başına adaleti gerçekleştiremez. Salt filozofu gücün insan vücuduna egemen olması pek bir şey ifade etmez. Bu nedenle mü'min bir filozofun egemen olması gereklidir.

Sevgi konusuna gelince... İslâm'da bu konu da çok söylenen var. Peygamber (s) diyor ki: «Kendin için sevdiğini başkası için de sev.

Kendin için hoşlanmadığın şeyden başkası için de hoşlanma.» Sevgi, merhamet ve şefkat konusunda gelen diğer her şey birer örnektir.

HAYATIN HEDEFİ

Biz Kafi adlı kitabımızda, «Merhamet, sevgi ve şefkat» başlıklı bir bölümü görüyoruz. Resul-i Ekrem (s) Sahabelerinden sorar:

“-Hangi şeyi yapmakla imân daha sağlam olur?”

Sahabelerden her biri bir cevap verir:

“-Namaz, oruç, hacc, cihad...”

Peygamber (s.a.a) buyurur:

“-Bu söylediklerinizin tümü doğrudur. Fakat bunlardan hiç biri imanı daha sağlam yapıcı değildir.» Sahabeler sordu:

“- Öyleyse nedir?”

Peygamber (s) buyurdu: “-Allah için sevmek!”

Evet salt Allah'ı sevmek değil, Allah için sevmek! Allah için sevmek, elbette Allah'ı sevmekten kaynaklanır. Allah için sevmek, ve Allah için düşman olmak, nefret etmek, Allah için gerçekten sevmek ve gerçekten düşman olmak. Allah ve gerçeğin düşmanını düşman bilmenin zorunlu gereği ise, Allah'ı ve gerçeği sevmektir.

Bunların tümü İslâm'da vardır. Fakat bunlardan hangisinin asıl, hangisinin detay olduğunu incelemek gerekir. Acaba hepsi asıl mıdır, değil midir?

İslâm'da bir diğer konu daha vardır ki, o da;«İbadet» konusudur.

Allah'a tapmak, ibadet etmek. Bu Kur'anda özellikle vurgulanır:

“Cin ve insanlar ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.»³³

Burada ibadet bir amaç olarak belirtilmektedir. İnsanlar ibadet etmek için yaratılmıştır. İnsanın hedef ve kemâli ibadet ile ekolüne taraftar hiçbir insan bulamadığımızı varsaysak da, bu konu Kuran'da vardır. Öyleyse bu konu üzerinde durmak gerekir.

Daha önce bir görüşe daha değinmiştik ve şimdi o görüşü ele almalıyız. O görüş ise; maddî yararlanma ve pay sahibi olmadır. Bu görüşün zorunlu sonucu olarak; insan kemâli ve kâmil insanın varlığı yok olur. Çünkü; “insanın hedef ve amacı dünyada yaşamak ve daha fazla pay sahibi olmaktır. Aslında dünyada insanın hedefi daha fazla pay almaktır. İnsan için her şey yararlanma ölçüsüyle güzeldir. Bilim bu ölçüyle güzeldir. Çünkü insana daha fazla yararlanma ve pay sahibi olma gücü ve kuvveti verir. İnsanın kemâli koşullardan ve dünyadan daha fazla yararlanmasına bağlıdır” diyorlar.

Yaklaşık **Bacon'un** zamanından bu yana insanlığın çizgisi bu yöne kaymıştır. Özellikle bugün ileri toplum denildiğinde gözümüze ne ilişmektedir? Acaba hakikate daha çok yaklaşan ve iman etmiş bir toplum mu? Adalet ve hikmete daha çok ulaşan mı? Sevgiye daha çok sahiplenen mi? Hayır, hiçbiri değil, belki daha çok yararlanan toplum! Daha çok sanayileşmiş, bilimin teknolojiyi beslediği toplum! İnsanı dünyadan daha çok yararlandıran seviyeye getiren sanayi ve teknoloji!

---

³³ - Zariyat/56

HAYATIN HEDEFİ

Yararlanma ise, hayvan ve bitkilerin yararlanmasından daha çok farklı bir yaklaşımdır. Yararı; insan bedeninin selâmet ve erginliğine bir ölçü olarak alırlar ki, bu bitki ve hayvanlarla ortak bir çıkar anlayışıdır. İnsanın gıdalanıp beslenmesidir ki, bu da bitki ve hayvanlarınkiyle ortaktır. İnsanın üremesi söz konusudur ki, bu da ortaktır. İnsanın cinsel güdülerini tatmindir ki, bu da insanla hayvan arasında ortaktır. Bundan daha üst bir yararlanmayı ise düşünüyor değiller. Öyleyse insanın kemâli hayvan ve bitkiler ötesinde oluşamaz. Bilim insana hayvanî kimi özellikler de vermiş; ya diğer insanlarla veya doğayla çatışma!

Şimdi ibadet konusuna dönelim. İbadet ne içindir? Burada iki durum vardır. Biri avamın ibadetten algıladığı, diğeri ise havasıdır. İnsan niçin ibadet etmelidir? Allah, öbür dünyada insana daha fazla kazanç versin ve Ahirette kâmil bir kazanç elde edelim, derler. Böyle olunca da konu yeniden yarara dönüşmektedir. Ama bu dünyada değil, öbür dünyada. Ancak konum tektir. Yalnız, bu dünyadaki yarar sınırlıdır. Biz, öte dünyada doygun bir yarar elde edelim diye ibadet ederiz. Daha doygun diyoruz. Çünkü bu dünyada bulunan şeylerden daha fazla ve daha mükemmellerini bulmak; hurûler, köşkler, elmalar, şeftaliler...

Eğer böyle dersek, insanın kemâlini gerçekte hayvan derecesinden daha yukarı götürmüş olmayız. Elbette insanı, öte dünyada baki kalacak bir varlık biliriz. Ancak hayvan da öte dünyada yaşamını sürdürebileceğine göre, oradaki çıkarlar insana bir başka kemâl vermez.

Eğer biz ibadeti, bu türüyle algılasak ki; bu ibadet Emirül mü'minin Ali'nin de söylediği türdür.

Bu ibadet tüccar veya köle ibadetidir, hürlerin ibadeti değildir. Maddî ve fiziksel arayışlardan arınmış bir ibadet değildir.

«Bir kavim cennet karşılığında Allah'a ibadet ederse bu, tüccarların ibadetidir. Bir kavim Allah'tan korktuğu için ibadet ederse, bu kölenin ibadetidir. Bir kavim Allah'a şükretmek için ibadet ederse, bu özgürlerin ibadetidir.»³⁴

Bu ibadetler arasında kâmil bir fark vardır. İşte bu noktada tekrarlamalıyız: İnsanın kemâli, öte dünyada bile olsa hayvanî eğilimlerin tatmini sorunundan çok yüce bir konudur. İnsanın kemâli; «şükredici», «severek» ve «aşıkça» yapılan ibadettir. İşte bu noktada tapınma, ibadet kavramı gerçeğe duyulan aşk ile eşit ve ondan üstün bir anlam taşır. İşte o zaman Allah, insan yaşamı için ahirette dahi olsa bir araç olmaz. Belki Allah'ın kendisi hakikat olur ve yönelinilen hakiki varlık olur.

Ey arif, kardeşim, ey veli kardeşim, ey sadıkların kalbinin sevgilisi! İşte «ibadet» konusunun «hakikat» konusuyla özdeşleştiği nokta budur. İşte «hakka tapıcılık» bizzat budur. Aslında tapınmanın kendisi işlev olarak insana konum kazandırır.

«Ateşinden korkarak, cennetine tamah ederek sana ibadet etmiyorum. Seni ibadete ehil ve layık gördüğüm için sana ibadet ediyorum.»

---

³⁴ - Nehc'ül Belağa- Hikme-229

HAYATIN HEDEFİ

İşte ibadetin doruğa çıktığı nokta budur. İbadetin bu boyutuyla diğerleri arasında yerle gök arası kadar fark vardır. Öteki dünyada dahi olsa hayvanî arzuları tatmin için yapılan ibadet nerede, salt tapınma olup insana soyluluk kazandıran ibadet nerede?

İbadet görüşü böylece sonuca ulaşır ve bir derece kazanır. Ahiretteki çıkara yönelik ibadete veya yapılmamasına karşın arz ettiğimiz durumla ibadet kemâldir. Ancak Allah'ı vasıta kılan, ahirete yönelik umudu için ibadet edenin ibadeti bile nefse ve hevaya tapıcılık karşısında kemâldir. Buna rağmen bu ibadet ile doruktaki ibadet arasında yerle gök arası kadar fark vardır. Bir taraftan «cin ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım» denilirken, diğer taraftan ibadetin aşamaları vardır, denilmektedir. Asıl hedefin alt aşamalar değil, yüce aşamalar olduğu açıktır. Bu yüce aşamaya erişemeyen için, o alt aşamalar da hiçlikten daha üst düzeydir.

İbn-i Abbas'ın tefsirinde; «ibadet etsinler» lafzı, «tanısınlar» diye tefsir edilir. Bu bizim ibadeti tanımlamamızla aynı anlamı taşımaktadır. Buradaki irfan; bilmek, açıkça, hakkıyla Hakk'ı bilmektir. Burada belirttiğimiz ibadet, işte bu yapıyla yapılan ibadettir.

Çocukça ve avamca marifetten bu ibadet doğmaz.

Öyleyse ibadet imana; iman da hakikat görüşüne dönmektedir.

İslâm, iman ve ibadet iledir. İman ise, hakikati algılamakla bağıntılıdır. İbadet ise hakikatla bağıntılı bir âmeldir.

İşte İslâm buna çağırır. İslâm hikmet ve adalete çağırmaktadır. Sevgiye çağırmaktadır. Güzellik ve cemâle çağırmaktadır.

«Allah Cemil'dir ve Cemil olanı sever.»

İslâm tüm bunlara çağırmaktadır. Acaba hangisi asıl hedefdir? Acaba bunların tümü bir tek düzlemde mi hedefdir? Yoksa asıl hedef bunlardan sonra veya önce olan veya bunların gereği olan bir şey midir? Örneğin ibadet bu hedefe ulaşmak için bir başlangıç mıdır, yoksa sevgi mi bir başlangıç veya sonuçtur? Eğer kişi hakikate ulaşırsa, bu hakikatin türevi aşk ve sevgi midir?

«Ben dünyayla sevinçliyim ki, sevinçli dünya Ondandır.

“Tüm evrene aşığım, çünkü tüm evren Ondandır.”

Hedefin «Hakikat» yani bizzat «Allah» olduğunu düşünüyoruz. İslâm'ın mantığında hedef tektir ve O'da Allah'tır. Aslında İslâm'ın tevhidi bundan başkasını da gerektirmez. Eğer İslâm tevhidi, cennet gibi veya cehennemden kaçış gibi hedefler gösterse de bunlar ikincil hedeflerdir. Açıkla-
dığımız anlamıyla hikmet insanı, Allah'a ulaştırır olsa da hedef değildir. Evet eğer hikmet insanı hakikate ulaştırırsa güzeldir. Güzelliği insanı hakikate ulaştırmasındandır. Yoksa hikmetin kendisi bizzat arzulanıp hedeflenen değildir. Adalet de böyledir. Adalet, emredici nefsin önünü aldığından güzeldir. Vücut ülkesinin olumlu bir yapı arz etmesini engelleyen, Allah'a yönelişe karşı çıkan bu engeli ortadan kaldırır.

Sevgi etkisi açısından başlangıç değil, hakikate ulaşmak için bir gerekliliktir.

HAYATIN HEDEFİ

Bize göre, her durumda «iman», «hedef»tir. Söylediklerimizin özüne bir araç değildir.

Biz: «Ey iman edenler! Allah'a, Resulüne, Resulüne indirdiği kitaba ve bundan önce indirdiği kitaba iman edin.»³⁵ dediğimizde, acaba iman hedef midir, yoksa araç mıdır? sorusu gündeme gelmektedir. Kuşkusuz imanın çokça etkileri vardır. Yoksa imanın etkilerinden dolayı mı söylenmektedir? İnsan iman etmelidir ki, ızdıraplardan kurtuluşu elde edebilsin. İman etmelidir ki, başkalarına düşmanlık etmesin. İman etmelidir ki, bireyler birbirlerine karşılıklı güven duysun. Acaba iman bunların başlangıcı mıdır? Yoksa bunlar imanın eserleri midir? Bunları göz ardı etsek de iman hedeftir. Çünkü iman, insanın hakk ve hakikate olan bağıdır.

Bize göre Allah'a imanın kendisi hedeftir. Bir başka deyimle Allah'ın kendisi hedeftir. İslâm'da iman; bu çok olan etki ve eserlerine rağmen, bu etkileri doğurmasa da gereklidir. Çünkü, bütün bunlar imanın yararlı etkileridir. İman insanın hakka bağlantısının kendisi olduğundan gereklidir. İnsan hakka bağlantısının kendisi, bizzat, İslâm açısından kemâldir. Ne bilim hedeftir, ne bir başka deyimle eşyanın gerçeğini bilmek olan hikmet hedeftir. Ne güzellik hedeftir, ne adalet hedeftir, ne sevgi hedeftir... Hedef yalnız ve yalnız Allah'tır, hakikattir. Ancak tüm bu şeylerin sonuç olarak, başlangıçta yada sonuçta hakikatle ilişkisi vardır.

Bizim hedef ve İslâm ideolojisinin asıl ideali konusundaki son sözlerimiz bunlardır. Allah'tan başka diğer şeyler

---

³⁵ - Nisa/136

yoktur. Bu nedenle doruk noktasındaki ibadet, kişinin Allah'a bağlanmasının aracıdır. İnsanın diğer isteklerine bağlanmasının aracı değildir.

Allah'ın selâm, rahmet ve bereketi üzerinize olsun.

ب. ع. ع. ع. ع.

SON